

Artur Kwaśniewski*

*Po co badać – jak badać.
Uwagi o metodyce współczesnych badań historyczno-architektonicznych
i o ich stosowaniu przy adaptacji obiektów zabytkowych*

*Why research – how to research.
Comments on the methodology of contemporary historical
and architectural studies and on their application
in the adaptation of historic buildings*

Wprowadzenie

Badania budowli historycznych¹ to typ działalności naukowej należącej do cywilizacyjnych standardów XXI w. Obecnie w większości państw świata zabytkowe budowle są chronione, konserwowane i adaptowane z poszanowaniem elementów lub cech reprezentujących przeszłość²,

* ORCID: 0000-0002-5094-2050. Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Science and Technology.

¹ Użyte w tekście pojęcie „budowli historycznej” odnosi się do obiektów wzniesionych przed 1945 r., przy czym przyjęta data – zakończenie II wojny światowej – jest cezurą umowną i odzwierciedlającą środkowoeuropejski punkt widzenia, wedle którego obiekty sprzed tej daty kwalifikują się do ochrony jako zabytki, a obiekty młodsze – tylko w szczególnych przypadkach. Pojęcie „budowla historyczna” jest tożsame z pojęciem „budowla zabytkowa” czy „zabytek” (architektury, budownictwa, techniki itd.) przy założeniu, że ów ostatni termin jest rozumiany szeroko, tzn. wtedy, gdy zgodzimy się (za *Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z 2003 r. – dalej: *Ustawa*), że każda [...] nieruchomości lub rzecz ruchoma, ich część lub zespół, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością stanowią [...] świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową [1, art. 3, ust. 1].

² Miarą upowszechnienia tego standardu jest ratyfikowanie Konwencji UNESCO dotyczącej ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przez 194 państwa, zob. [2].

Introduction

Research on historical buildings¹ is a type of scientific activity that belongs to civilizational standards of the 21st century. Nowadays, in most countries of the world, historical buildings are protected, preserved and adapted with respect to elements or features representing the past² and the research which is carried out in situ by archaeologists, architects, art historians or conservators-restorers constitute the substantive basis of these activities. Also, in most countries there are academic centers dealing with

¹ The term “historical building”, which is used in the article, refers to the architectural objects erected before 1945, and the date adopted – the end of World War II – is a consecutive caesura reflecting the Central European point of view, according to which the objects from before that date qualify for protection as monuments, whereas younger objects – in special cases only. The term “historical building” is identical to the term “monumental building” or “monument” (of architecture, construction, techniques, etc.) assuming that the latter is understood broadly, i.e. when we agree (under *the Act on the protection of monuments and taking care of monuments from 2003 – hereinafter: the Act*), that every [...] property or movable property, its part or complex that is a work of man or related to his activity constitutes [...] a proof of the past epoch or event whose preservation is in the public interest due to their historical, artistic or scientific value [1, art. 3, par. 1].

² The level of popularization of this standard is the ratification of the UNESCO Convention on the protection of the world’s cultural and natural heritage by 194 countries, see [2].

a merytoryczną podstawę tych działań stanowią badania prowadzone in situ przez archeologów, architektów, historyków sztuki czy konserwatorów. Również w większości krajów funkcjonują ośrodki akademickie zajmujące się budowlami zabytkowymi w ramach nauk humanistycznych i technicznych. Cywilizowany świat poznaje historię i wartość zabytków na drodze badań archeologicznych architektonicznych, konserwatorskich, stylistyczno-porównawczych itp., jednak poziom ucywilizowania w tej dziedzinie – dający się mierzyć stopniem metodologicznej poprawności prac badawczych, szerokością horyzontu poznawczego, zawartością kwestionariusza celów i zadań – bywa zróżnicowany. Tematem niniejszego artykułu są właśnie metodologiczne podstawy w prowadzeniu studiów i analiz budowli historycznych rozpatrywane na polu badań architektonicznych³.

Prezentowane tu treści są wynikiem studiów nad standardami metodologicznymi w badaniach dziedzictwa kulturowego na terenie Polski, Republiki Czeskiej, Niemiec [4], [5]⁴. Stanowią też efekt krytycznej lektury licznych raportów badawczych dotyczących zabytków z terenu Śląska, ziemi kłodzkiej i Łużyc oraz rezultat własnych doświadczeń zdobytych w wyniku prowadzenia badań kwerendowych i historyczno-architektonicznych w ramach działalności naukowej oraz zleceń komercyjnych.

Po co badać budowle?

Podstawowa, ponadczasowa wartość budowli historycznych (bądź ich pozostałości) wynika z faktu, że jako sugestywny dokument przeszłości pełniły one i pełnią różnorodne funkcje społeczne: od legitymizowania władzy i prowadzenia przez rządzących polityki historycznej, przez zaspokajanie potrzeb poznawczych i estetycznych,

historic buildings within the framework of the humanities and technical sciences. The civilized world learns about the history and value of monuments through architectural, archaeological, restoration, stylistic and comparative studies, etc., however, the level of civilization in this field – which can be measured by the methodological correctness level of research works, the width of the cognitive horizon, the content of goals and tasks questionnaire – is diversified. The subject of this article covers methodological bases in conducting studies and analyses of historical buildings, which are considered in the field of architectural research³.

The contents presented here result from studies on methodological standards in the research into cultural heritage in the territory of Poland, the Czech Republic, and Germany [4], [5]⁴. The content of this article also constitutes the effect of critical reading of numerous research reports on monuments from the territory of Silesia, Kłodzko lands and Lusatia as well as the result of our own experience gained when conducting the query as well as historical and architectural research as part of scientific activities and commercial orders.

Why research buildings?

The fundamental and timeless value of historical buildings (or their remains) stems from the fact that as a suggestive document of the past, they performed and still fulfil various social functions, i.e. from legitimizing the authority and governors being engaged in the historical policy by satisfying cognitive and aesthetic needs, to promoting tourist attractions and making money on visitors. Research on buildings plays a subordinate role to these needs and values created by the society – it provides

³ Według *Ustawy* badania architektoniczne to [...] *działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń* [1, art. 3, ust. 10]. Definicja ta, sformułowana na potrzeby prawnej ochrony zabytków, zawęża jednak pojęcie badań architektonicznych do działań inwazyjnych „ingerujących w substancję zabytku” (takich jak odsłanianie lica muru poprzez skucie tynku, ujawnianie konstrukcji stropu spod powały, usuwanie przemurowań dla ujawnienia starszych partii budowli), pomijając działania nieinwazyjne – całkowicie wystarczające i skuteczne przy badaniu budowli lub ich partii, które pozostają w stanie ruiny, utraciły tynki bądź ekspozują konstrukcje niczym nieprzesłonięte (ogład, dokumentowanie, porównywanie, interpretowanie struktur budowlanych i ich elementów, takich jak odsłonięty wąż muru, szczątki powłok tynkowych, odkruszone grudki zapraw budowlanych, użyty budulec, pozostałości stolarki budowlanej, infrastruktury technicznej itp.). Ponieważ nieodzowną podstawą badań architektonicznych jest rozpoznanie źródeł historycznych, w teorii i praktyce konserwatorskiej obowiązuje bardziej pojemny i poprawny termin: badania historyczno-architektoniczne (zob. [3, s. 1]). Przez to pojęcie rozumiem zintegrowane „badania historyczno-konserwatorskie” i „badania architektoniczne”.

⁴ O metodologicznych podstawach w badaniach dziedzictwa traktowały moje referaty na konferencjach bądź sesjach naukowych w 2005 r. w Poděbradach (zob. [6]), w 2017 r. w Opolu (https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Opole%20-%20program%20konferencji.pdf) i Glinnie (*Miasto i zamek. Badania nad przemianami umocnień w średniowieczu i okresie nowożytnym*, 29–30.09.2017), w 2018 r. we Wrocławiu (http://www.izbaarchitektow.wroc.pl/ogl/2018_02/Program%20seminarium%2016%2003%202018.pdf).

³ According to the *Act*, architectural research includes [...] *activities interfering with the substance of a monument, aimed at identifying and documenting the original form of a building as well as determining the scope of its subsequent transformations* [1, art. 3, par. 10]. This definition, which was formulated for the needs of legal protection of monuments, narrows, however, the concept of architectural research to invasive activities “interfering with the substance of a monument” (such as revealing the face of the wall by removing plaster, revealing the roof structure from underneath, removing additional walls to reveal the older parts of a building), whereas it ignores non-invasive actions – completely sufficient and effective in the study of buildings or their parts, which are in a state of ruin, lost plaster or expose constructions that are not covered with anything (viewing, documenting, comparing, interpreting building structures and their elements such as exposed wall brickwork, remains of coating plaster, broken clumps of mortars, the building material used, remains of construction joinery, technical infrastructure, etc.). Since the indispensable basis for architectural research is the recognition of historical sources, in theory and restoration practice, there is a more capacious and correct term, i.e. historical and architectural research (see: [3, p. 1]). By this concept I mean integrated “historical and restoration research” and “architectural research”.

⁴ My papers at conferences or scientific sessions in Poděbrady in 2005 (see: [6]), in Opole (https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Opole%20-%20program%20konferencji.pdf) and Glinno (*Miasto i zamek. Badania nad przemianami umocnień w średniowieczu i okresie nowożytnym*, 29–30.09.2017) in 2017 and in Wrocław in 2018 (http://www.izbaarchitektow.wroc.pl/ogl/2018_02/Program%20seminarium%2016%2003%202018.pdf), discussed the methodological bases of the heritage research.

po promowanie atrakcji turystycznych i zarabianie na zwiedzających. Badania budowli odgrywają rolę służebną wobec tych kreowanych przez społeczeństwo potrzeb i wartości – dostarczają informacji niezbędnych do zachowania, przywrócenia, manifestowania historycznych form, funkcji i treści. Budują dorobek kultury czerpiącej z dziedzictwa i dorobek nauki w takich dziedzinach jak historia architektury, archeologia, historia sztuki, antropologia kultury.

Istnieją zatem dwa zasadnicze powody badania budowli historycznych:

- aby uzyskać informacje służące zleceniodawcy – inwestorowi, projektantowi, wykonawcy bądź decydentowi (urzędowi konserwatorskiemu) – do właściwego postępowania z zabytkiem;

- aby realizując prace i pasje naukowe (w ramach działalności instytucji zajmującej się nauką), poszerzać obszary wiedzy, dla których zabytek – ściślej mówiąc: autentyczna materia budowli i jej otoczenia – jest źródłem informacji bądź kontekstem dla źródeł innego typu.

Wszystkie znane mi opracowania oparte na badaniach budowli to dzieła tworzone „na zlecenie” albo „dla nauki”, przy czym granica pomiędzy tymi dwoma biegunami aktywności badawczej bywa niewyznaczalna, ponieważ:

- *wdrażanie do praktyki gospodarczej wyników badań jest jedną z trzech podstawowych funkcji nowoczesnego uniwersytetu (obok edukacji i badań naukowych) i przyczynia się bezpośrednio do rozwoju gospodarczego* [7, s. 2], a różne formy komercjalizacji wiedzy naukowej są prawnie przyjętą formą rozliczania dorobku badawczego;
- wykonawcami zleceń są niejednokrotnie pracownicy instytucji naukowych;

- oczekiwania inwestora-zleceniodawcy nierzadko wykraczają poza praktyczne zastosowania związane z ochroną, konserwacją i adaptacją zabytku (prywatni właściciele bywają zafascynowani dziejami swych zabytkowych posiadłości i realizują pasję poznawczą, zlecając badania), zaś przedstawiciele świata nauki bywają bardziej skupieni na praktycznych aspektach życia zawodowego (uzyskanie habilitacji, zdobycie punktów i cytowań) niż na poszerzaniu horyzontu wiedzy w danej dziedzinie i eksplorowaniu zagadnień słabo przebadanych.

Dlatego bardziej zasadne jest mówienie o dwóch motywacjach do zajmowania się budowlami. Można je roboczo nazwać „biznesową” i „poznawczą” (bądź „komercyjną” i „akademicką”).

Trzeci powód – studiowanie historii budowli w celu wyzyskania dawnych form i treści we współczesnych kreacjach architektonicznych – sam należy już do historii. Odgrywał wiodącą rolę w XIX w., ale w ostatnich dekadach, w realiach historyzmu nie „naukowego”, lecz „postmodernistycznego” bądź „tradycjonalistycznego”, całkowicie wystarcza gromadzenie i kompilowanie informacji z badań już istniejących⁵.

⁵ Przykładem kompilacyjnego podejścia jest twórczość „dworowa” Andrzeja Grzybowski [8]. Twórcze trawestowanie danych historycznych odnajdujemy w koncepcji architektonicznej zespołu zabudowy Südliche Friedrichstadt w Berlinie autorstwa Petera Eisenmana [za: 9, s. 153, 154]. W obu przypadkach kanwą twórczości jest

information necessary for the preservation, restoration and manifestation of historical forms, functions and contents. It builds the culture which derives from heritage and achievements of science in such areas as history of architecture, archeology, history of art, and cultural anthropology.

There are, therefore, two main reasons for the study of historical buildings:

- to obtain information for the client – an investor, a designer, a contractor or a decision maker (restoration office) – for proper dealing with a monument,

- by performing works and pursuing scientific passions (as part of the institute activities dealing with science) to expand the areas of knowledge for which a monument – to be more precise, the authentic building material and its surroundings – is a source of information or a context for sources of a different type.

All the studies I know, which are based on research into buildings, are works created “to order” or “for science”, whereby the boundary between these two poles of research activity can be indeterminate, because:

- *implementation of research results into the business practice is one of the three fundamental functions of a modern university (apart from education and research) and contributes directly to economic development* [7, p. 2] and various forms of commercialization of scientific knowledge are a legally accepted form of accounting for research achievements;

- contractors of orders are often employees of scientific institutions;

- the investor-client expectations often go beyond practical applications related to protection, restoration and adaptation of a monument (private owners are fascinated by the history of their historic possessions and pursue their cognitive passion by commissioning research), whereas representatives of the world of science tend to be focused more on practical aspects of the professional life (obtaining habilitation, getting points and citations) than on broadening the horizon of knowledge in a given field and exploring issues which are poorly researched.

Therefore, it is more legitimate to talk about two motivations to deal with buildings that can be initially called “business” and “cognitive” (or “commercial” and “academic”).

The third reason – studying the history of a building in order to use old forms and contents in contemporary architectural creations – is already history itself. It played a leading role in the 19th century, but in recent decades, in the realities of not “scientific” but “postmodern” or “traditionalist” historicism, it is completely enough to collect and compile information from the already existing research⁵.

⁵ An example of a compilation approach is “manor house” creative activity by Andrzej Grzybowski [8]. We can find creative travesty of historical data in the architectural concept of the Südliche Friedrichstadt building complex by Peter Eisenman in Berlin [after: 9, pp. 153, 154]. In both cases, the basis of creative activity is historical knowledge, but the one that was not acquired through independent architectural research.

Można zaryzykować następującą tezę: opisane wyżej spolaryzowanie motywacji wpływa na sposób myślenia i działania w podejściu do zabytku. Badacz stawiający na pierwszym miejscu cele poznawcze to zazwyczaj pracownik ośrodka naukowego respektujący akademickie standardy pracy naukowej, który w większym lub mniejszym stopniu:

- dąży do poszerzenia horyzontu wiedzy w danej dziedzinie nauki – eksploruje tematy dotychczas nieporuszane lub marginalizowane, kierując się własnymi zainteresowaniami albo trendami żywymi w środowisku naukowym;
- bywa obligowany do analizowania zjawisk (nie tylko studiowania poszczególnych przypadków) – nie unika więc ujęć przekrojowych i prób syntezy;
- podejmując temat, poświęca mu znaczną część czasu przeznaczonego na pracę naukową – zazwyczaj nie jest zobowiązany do realizowania w tym samym terminie innych badań;
- dostrzegając ograniczenia własnego warsztatu zawodowego, stara się wprowadzać modyfikacje w sferze metodologicznej;
- przestrzega standardów przyjętych dla opracowań naukowych – formułuje cele, zakres, metodykę pracy, stawia tezy i dowodzi ich słuszności, posługuje się tzw. aparatem naukowym;
- nie dąży do rozstrzygnięcia wątpliwości badawczych za wszelką cenę – uznaje uargumentowaną hipotezę za pełnowartościowy efekt dociekań naukowych;
- ma świadomość, że jego ustalenia podlegają osądowi świata nauki – recenzentów wydawniczych, uczestników konferencji naukowej, konkurentów zgłębiających ten sam obszar wiedzy;
- cieszy się pełną autonomią w procesie studiowania i analizowania zjawisk.

W przypadku badań o charakterze „biznesowym”, niezwiązanych z działalnością akademicką, można podejrzewać, że zleceniobiorca:

- podejmuje zlecenie, kierując się różnymi pobudkami – pasja poznawcza nie jest przyczyną pierwszą i nie wpływa na zakres prac, które służą celom użytecznym (ochronie, konserwacji czy adaptacji zabytku);
- zajmuje się wskazanym obiektem i wybranymi aspektami jego dziejów (np. „pierwotną formą” i „zakresem jego kolejnych przekształceń”, czego wymaga ustawowa definicja badań architektonicznych) – nie jest zobligowany do dostrzegania całej złożoności tematu;
- często prowadzi równocześnie kilka prac badawczych, działa pod presją terminów i uwarunkowań inwestycyjnych;
- kieruje się zazwyczaj utartymi schematami postępowania – nie odczuwa potrzeby kwestionowania dotychczasowej praktyki, nie traktuje bowiem zlecenia jak eksperymentu badawczego czy testu rozwiązań innowacyjnych;
- jest świadom standardów obowiązujących w opracowaniach naukowych, ale nie odczuwa presji, by je stosować

We can risk the following thesis: the above-described polarization of motivations affects the way of thinking and acting in the approach to a monument. A researcher who puts cognitive objectives first is usually an employee of a research centre who respects academic standards of scientific work, and who to a greater or lesser extent:

- aims at broadening the horizon of knowledge in a given field of science – explores topics not yet addressed or marginalized, guided by his/her own interests or trends current in the scientific community;
- is obligated to analyze phenomena (not only to study individual cases) – hence she/he does not avoid cross-sectional approaches and attempts to synthesize;
- when undertaking a subject, devotes a significant part of his/her time to scientific work – usually s/he is not obliged to carry out other research at the same time;
- by recognizing the limitations of his/her own professional skills, tries to introduce modifications in the methodological sphere;
- observes the standards adopted for scientific studies – formulates purposes, the scope, methodology of work, puts forward theses and proves their validity and uses the so-called scientific apparatus (or instrument);
- does not seek to resolve research doubts at all costs – acknowledges the proved hypothesis as a sterling effect of scientific investigations;
- is aware that his/her findings are subject to the judgment of the world of science – editorial reviewers, participants of a scientific conference, competitors exploring the same area of knowledge;
- enjoys the full autonomy in the process of studying and analyzing phenomena.

In the case of “business” research, which is not related to academic activity, it can be suspected that the contractor:

- takes the order, guided by various motivations – cognitive passion is not the first reason and does not influence the scope of works that serve utilitarian purposes (protection, restoration or adaptation of a monument);
- deals with a given object and selected aspects of its history (e.g., the “original form” and the “scope of its subsequent transformations”, which is required by the statutory definition of architectural research) – she/he is not obliged to perceive the whole complexity of the subject;
- often carries out several research works at the same time, works under the pressure of deadlines and investment conditions;
- is usually guided by typical schemes of conduct – she/he does not feel the need to question the previous practice and does not treat the order as a research experiment or a test of innovative solutions;
- is aware of the standards in scientific studies, but does not feel any pressure to apply them in an academic way – in the Polish realities of monument protection, nobody evaluates methodological basis of work and factual findings contained in the paper;
- in the case of research issues which are of key importance for the planned investment, strives for unambiguous arrangements – so that future proceedings as regards a monument can be based on certainties, not on hypotheses;

wiedza historyczna, ale nie pozyskana na drodze samodzielnych badań architektonicznych.

na sposób akademicki – w polskich realiach ochrony zabytków nikt nie ocenia metodologicznych podstaw pracy i faktografii zawartej w elaboracie;

- w kwestiach badawczych kluczowych dla planowanej inwestycji dąży do jednoznacznych ustaleń – aby przyszłe postępowanie z zabytkiem móc oprzeć na pewnikach, a nie hipotezach;

- nie jest zobligowany do upubliczniania wyników swych studiów i analiz, dlatego ustalenia zawarte w raporcie – sporządzonym zazwyczaj w kilku papierowych egzemplarzach przekazywanych zleceniodawcy – w niewielkim stopniu podlegają recenzowaniu przez przedstawicieli świata nauki;

- jest narażony na pokusę formułowania tez i wniosków, których oczekuje inwestor bądź projektant.

I w podejściu „biznesowym”, i w „poznawczym” tkwi tendencja do zawężania celów i zakresu badań architektonicznych. W przypadku przedstawicieli środowiska akademickiego można wskazać dwa zasadnicze powody:

- wycinkowe studiowanie zabytku pod kątem określonej epoki (średniowiecza, „okresu renesansu”), tematu architektonicznego (rezydencje, kościoły, kamienice mieszczańskie), wybranego aspektu architektury dawnej (ewolucja form stylowych itp.) – co w dużej mierze wynika z przekrojowego charakteru zadań badawczych i znacznej liczby obiektów wymagających uwzględnienia;

- monodyscyplinarny charakter zadań badawczych (wynikający z żywotności tradycyjnego modelu uprawiania nauki) oraz „monodyscyplinarność” postawy badawczej – niewykroczenie poza aparat pojęciowy i ramy metodologiczne kultywowane w danej dziedzinie nauki (w „historii architektury”, „historii sztuki”, „archeologii” itd.).

W przypadku badań architektonicznych podporządkowanych ochronie, konserwacji bądź adaptacji zabytku zawężaniu celów i zakresu pracy sprzyjają następujące okoliczności:

- niewygórowane oczekiwania ustawodawcy (wystarczy, że raport zawiera [...] *rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń* [1, art. 3, ust. 10]), brak szczegółowych zaleceń dotyczących treści raportu z badań architektonicznych (polska literatura przedmiotu zawiera wytyczne bardzo ogólnikowe), realizowanie programu wzorowanego na PKZ-owskich „studiach historyczno-architektonicznych” sprzed kilkudziesięciu lat;

- ograniczenia powodowane przez krótki termin realizacji prac, niewygórowaną kwotę wynagrodzenia, kolizję prac badawczych z równocześnie prowadzonymi robotami budowlanymi itp.

Wycinkowe eksplorowanie zabytku powoduje, że uwadze badacza umyka część informacji, jakie zawiera historyczna materia budowli i jej otoczenia. Na przykład w przypadku „biznesowych” badań architektonicznych zogniskowanych na „fazach rozwoju przestrzennego” i „rozpoznanii form” bywają marginalizowane pozostałości instalacji budowlanych, stolarki okiennej, odciski szalunku i inne niuanse rozwiązań technicznych. Preferowanie starszych faz budowlanych skutkuje pobieżnym traktowaniem faz najmłodszych – zwłaszcza pochodzącej z końca XIX lub 1. połowy XX w. infrastruktury

- is not obliged to make public the results of his/her studies and analyses, therefore the findings contained in the report – which is usually made in several paper copies and given to a client – to a small extent are subject to a review by representatives of the world of science;

- is exposed to the temptation to formulate theses and conclusions that the investor or designer expects.

Both in the “business” and “cognitive” approaches there is a tendency to narrow the goals and scope of architectural research. In the case of representatives of the academic community, there are two main reasons:

- a fragmentary study of a monument in terms of a specific epoch (the Middle Ages, the “Renaissance period”), an architectural theme (residences, churches, bourgeois houses), a selected aspect of ancient architecture (evolution of style forms, etc.) – which to a large extent results from the cross-sectional character of research tasks and a significant number of objects to be taken into consideration;

- a monodisciplinary character of research tasks (resulting from the viability of the traditional model of learning) and the “monodiscipline” of the research attitude – not going beyond the conceptual apparatus and methodological framework cultivated in a given field of science (in “history of architecture”, “history of art”, “archeology”, etc.).

In the case of architectural studies subordinated to protection, restoration or adaptation of a monument, the following circumstances are conducive to narrowing the objectives and scope of work:

- not excessive expectations of the legislator (it is sufficient if the report contains [...] *the identification and documentation of the original form of the construction object and the scope of its subsequent transformations* [1, art. 3, par. 10]), lack of detailed recommendations regarding the content of the architectural research report (Polish literature on the subject contains very general guidelines), implementation of a program modelled on the PKZ’s “historical and architectural studies” from several decades ago;

- limitations caused by a short deadline for the completion of works, a reasonable amount of remuneration, collision of research works with simultaneous construction works, etc.

Partial exploration of a monument results in the fact that the researcher’s attention misses some of the information contained in the historical matter of the building and its surroundings. For example, in the case of “business” architectural research which is focused on the “phases of spatial development” and “recognition of forms”, the remaining of building installations, window frames, formwork impressions and other nuances of technical solutions happen to be marginalized. The preference for older building phases results in a cursory treatment of the youngest phases – especially the technical infrastructure from the late 19th or the 1st half of the 20th century (e.g. water and sewerage systems, central heating and stoves), interior design (often without any artistic value, but significant for the image of transformations of a building), modern structures and materials (reinforced concrete, steel, glass).

technicznej (np. instalacji wodno-kanalizacyjnej, ogrzewania centralnego i piecowego), wystroju wnętrz (często bez wartości artystycznej, ale istotnego dla obrazu przemian budowli), nowoczesnych konstrukcji i tworzyw (żelbetu, stali, szkła).

Należy podkreślić, że elementy przez badacza niedostrzeżone są często bezpowrotnie tracone – w trakcie eksplorowania budowli lub późniejszych prac budowlanych – albo „hibernowane” pod współczesnymi tynkami, posadzkami, sufitami do czasu kolejnych przekształceń budowli. Co więcej, wyniki badań „biznesowych” realizowanych tylko w takim zakresie, jakiego wymaga *Ustawa* nie są w pełni użyteczne. Niewielka jest korzyść społeczna z prac, które służą jedynie ustaleniu następstwa faz budowlanych bez odczytania przemian programu architektonicznego i interpretowaniu tych faz w oderwaniu od historycznych okoliczności. Niewiele też wnoszą badania prowadzone tylko na fragmencie budowli, w oderwaniu od obrazu całości (np. zajmowanie się pomieszczeniem piwnicznym bez znajomości i rozumienia struktury funkcjonalnej całej budowli). Fakty wyizolowane z przyczyn, uwarunkowań i sensów trudno wykorzystać do objaśniania historii miejsca, edukowania, przedstawiania zabytku jako cennego źródła historycznego. Na bazie ustaleń oderwanych od historycznego kontekstu społecznego i krajobrazowego nie da się zbudować pełnego obrazu wartości zabytkowych obiektu – skutkiem czego wnioski konserwatorskie, które stanowią finalny cel badań „biznesowych”, są niepełne i mogą prowadzić do działań niszczących wartości niedostrzeżone.

W kwestii formułowania celów badawczych warto sięgnąć po metodykę podstaw zarządzania. Przyjmuje ona hierarchię trójstopniową, tj. podział na cele strategiczne – dotyczące dalekosiężnych zamierzeń i realizowania misji, taktyczne – osadzone w konkretnych realiach, oraz operacyjne – związane z realizowaniem określonych zadań [10, s. 40]. Należałoby oczekiwać, aby badacz architektury prócz praktycznych celów „operacyjnych” stawiał przed sobą także cele „strategiczne”, które wykraczają poza ramy wyznaczone przez tytuł bądź formułę opracowania i służą poszerzeniu wiedzy o historycznych uwarunkowaniach, procesach, prawidłowościach⁶.

Nadrzędne cele badań architektonicznych należałoby konstruować w szerokich ramach obszarów nauki, do których badania te są zaliczane. Działając na polu nauk humanistycznych, powinniśmy przyjąć horyzont badawczy dyscyplin naukowych z dziedziny humanistyki i uznać za cel strategiczny poszerzenie wiedzy o historii, kulturze i funkcjonowaniu dawnych społeczeństw. Jeśli zaś badania architektoniczne lokujemy w obszarze nauk technicznych, to celem strategicznym powinno być tworzenie usystematyzowanej bazy danych na temat technik i technologii w budownictwie dawnym, w ramach takich poddziedzin nauki jak historia techniki czy konserwacja

It should be emphasized that the elements, which are not perceived by the researcher, are often irretrievably lost – during the exploration of buildings or later construction works – or “hibernated” under contemporary plasters, floors and ceilings until the subsequent transformations of a building. Moreover, the results of “business” research which is carried out only to the extent required by the *Act* are not fully usable. There is little social benefit from the works which only serve to determine the sequence of construction phases without understanding transformations of the architectural program and interpreting these phases in isolation from historical circumstances. The research which is conducted only on a fragment of a building, in isolation from the image of the whole, also provides little knowledge (e.g. dealing with a basement room without knowing and understanding a functional structure of the entire building). Facts which are isolated from reasons, conditions and meanings are difficult to use in order to explain the history of the place, to educate and present a monument as a valuable historical source. On the basis of findings detached from the historical, social and landscape context, it is impossible to build a full picture of the historic values of an object – consequently, the restoration conclusions that constitute the final goal of the “business” research are incomplete and can lead to actions that will destroy imperceptible values.

When it comes to formulating research goals, it is worth reaching for the methodology of management fundamentals. It adopts a three-level hierarchy, i.e. a division into strategic goals – concerning far-reaching intentions and mission implementation, tactical – embedded in specific realities, and operational – connected with the implementation of specific tasks [10, p. 40]. We should expect the researcher of architecture, apart from practical “operational” goals, to set also “strategic” goals, which go beyond the framework established by the title or formula of the study and serve to broaden knowledge about historical conditions, processes, and regularities⁶.

The precedent aims of architectural research should be constructed within a broad framework of science areas in which these studies are included. Acting in the field of humanities, we should adopt the research horizon of scientific disciplines in the field of humanities and consider the strategic goal of broadening knowledge about the history, culture and functioning of ancient societies. If, however, architectural research is included in the area of technical sciences, then the strategic goal should be to create a systematized database on techniques and technologies in old construction within the subfields of science such as the history of technology or restoration of monumental buildings. In both cases, a broad interdisciplinary perspective from which we look at a building is conducive to the search for modifications in the methodological sphere

⁶ Przykładem badań historyczno-architektonicznych mających szeroko zarysowane cele są badania zabudowy staromiejskiej w Świdnicy [11], które dzięki wsparciu przedstawicieli innych nauk humanistycznych pozwoliły odczytać pierwotną parcelację kwartałów, strukturę socjotopograficzną, przekształcenia funkcjonalne parcel.

⁶ An example of historical and architectural research aimed at broadly defined goals is the study of the Old Town architecture in Świdnica [11], which, thanks to the support of representatives of other humanities, made it possible to find out the initial partitioning of quarters, social and topographic structures, and functional transformations of plots.

budowli zabytkowych. W jednym i drugim wypadku szeroka interdyscyplinarna perspektywa, z jakiej patrzymy na budowlę, sprzyja poszukiwaniu modyfikacji w sferze metodologicznej i sięganiu (oby rozsądnemu) po metody i narzędzia badawcze dyscyplin pokrewnych.

Jak badać?

Refleksja metodologiczna wydaje się niezbywalną podstawą badań naukowych (przynajmniej w środowisku akademickim), jednak trudno byłoby wskazać opracowanie z dziedziny historii architektury zawierające kompletną deklarację reguł postępowania badawczego: od stanowiska metodologicznego, poprzez metodykę i metody, po techniki i narzędzia badawcze. Można sądzić, że tradycyjne metody, techniki i narzędzia stosowane w badaniach architektonicznych uchodzą za zbyt trywialne, by je definiować – nikt nie opisuje metody ustalania chronologii struktur budowlanych, techniki odsłaniania węzłów konstrukcyjnych, młotka murarskiego i szpachli jako podstawowych narzędzi. Godne odnotowania wydają się narzędzia, techniki i metody technologicznie zaawansowane – np. skaner laserowy, termowizja, analiza radiowęglowa C¹⁴, fizykochemiczna analiza zapraw murarskich – i ogół badaczy właśnie w tej sferze upatruje istoty postępu metodologicznego. Na polu badań architektonicznych nowe technologie ułatwiają realizowanie celów „operacyjnych” (identyfikowanie, datowanie, dokumentowanie itd.), ale cele „strategiczne” domagają się innowacyjności na wyższych szczeblach metodologicznej drabinki:

- w sferze metodyki – tj. logiki i algorytmu postępowania badawczego, którego odzwierciedleniem jest spis treści elaboratu,
- w sferze założeń i twierdzeń badawczych – tez, na których oparto interpretacje, oraz przyjętego aparatu pojęciowego,
- w sferze stanowiska metodologicznego – wywiezionego z przekonań epistemologicznych i aksjologicznych podejścia do nauki i sposobu jej uprawiania, inaczej mówiąc: z postawy filozoficzno-badawczej (takiej jak np. strukturalizm, fenomenologia, neopozytywizm).

Bez świadomego przyjęcia metodologicznej „nadbudowy” – stanowiska, tez, metodyki – trudno spożytkować możliwości, jakie daje perspektywa badawcza pokrewnych dyscyplin naukowych. Istnieje bowiem ryzyko mechanicznego sięgania po aparat pojęciowy innych dziedzin⁷.

Autor badań „akademickich” o charakterze syntetycznym definiuje zasady postępowania badawczego adekwatnie do specyfiki tematu i zazwyczaj ze świadomością, że od poprawności metodologicznego instrumentarium, jasności wywodu i niepodważalności argumentów zależy naukowa wartość pracy oraz jej funkcjonowanie w świecie nauki. W przypadku „biznesowych” badań architektonicznych pojedynczego zabytku wspartych na autorytecie nauki, ale nie adresowanych do środowisk naukowych

and looking for (in a reasonable way) methods and research tools of related disciplines.

How to research?

A methodological reflection seems to be an inalienable basis for scientific studies (at least in the academic environment), however, it would be difficult to indicate a study in the field of architectural history that includes a complete declaration of research rules, i.e. from a methodological approach through methodology and methods up to techniques and research tools. It can be assumed that traditional methods, techniques and tools which are used in architectural research are considered to be too trivial to define them – nobody describes the method of determining the chronology of building structures, the technique of uncovering structure nodes, a bricklayer’s hammer and a putty knife as basic tools. Technologically advanced tools, techniques and methods – e.g. a laser scanner, thermography, carbon-14 analysis, a physico-chemical analysis of mortars – and all researchers in this very area see the essence of the methodological progress. In the field of architectural research, new technologies facilitate the implementation of “operational” goals (identifying, dating, documenting, etc.), but “strategic” goals call for innovation at higher levels of the methodological ladder:

- in the sphere of methodology – i.e. logic and algorithm of the research procedure, which is reflected in the list of contents of the paper,
- in the sphere of assumptions and research theses – also those on which interpretations were based and the adopted conceptual apparatus,
- in the sphere of the methodological approach – derived from the epistemological and axiological beliefs of approach to science and the way it is practiced, in other words: from philosophical and research attitudes (such as structuralism, phenomenology, and neo-positivism).

Without a conscious adoption of the methodological “superstructure” – positions, theses, and methodologies – it is difficult to use opportunities which are offered by the research perspective of related scientific disciplines. There is a risk of mechanically reaching for the conceptual apparatus of other domains⁷.

The author of “academic” research of a synthetic nature defines the rules of research conduct adequately to the specifics of the topic and usually with the awareness that the scientific value of work and its functioning in the world of science depend on the correctness of the methodological instruments, clarity and irrefutability of arguments. In the case of ‘business’ architectural research of a single monument, which is supported by the authority of science, but not addressed to scientific communities and to a small extent verified by these environments, obligatory methodological standards should be established. Their records should reach the level of methodology, i.e.

⁷ Jak w przypadku pojęcia „kod genetyczny” użytego w tytule rozprawy na temat średniowiecznej urbanistyki śląskiej [12].

⁷ As in the case of the term “genetic code” which was used in the title of the dissertation on medieval Silesian urban planning [12].

i w niewielkim stopniu weryfikowanych przez te środowiska należałoby ustanowić obligatoryjne standardy metodologiczne. Ich zapisy powinny sięgać do szczebla metodyki: definiować narzędzia, techniki, metody oraz algorytm postępowania badawczego, w szczególności zawartość elaboratu, układ treści, sposób dokumentowania ustaleń (wykazywania ich poprawności).

W środowisku polskich konserwatorów zabytków nie sformułowano do tej pory instrukcji, która by określała sposób prowadzenia i dokumentowania badań architektonicznych na tyle szczegółowo, aby wymusić pożądaną zawartość raportu badawczego⁸. Co gorsza, piśmiennictwo polskie na temat metodologii takich badań jest zdecydowanie uboższe ilościowo i treściowo od literatury adresowanej do archeologów⁹ (być może dlatego, że archeologia jest odrębną dziedziną nauki, a historia architektury jedynie interdyscyplinarną specjalnością). Skutkiem (albo i przyczyną) tego stanu rzeczy jest brak regulacji prawnych precyzujących standard badań architektonicznych. *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich* stawia wykonawcom bardzo ogólnikowe wymagania co do sposobu postępowania, zaś załączniki określające zawartość dokumentacji badawczej milczą w kwestii raportu z badań architektonicznych¹⁰. Tym samym urząd ochrony zabytków ma ograniczone możliwości weryfikowania merytorycznej zawartości tych sprawozdań.

Za istotne niedociągnięcie systemu ochrony zabytków w Polsce należy uznać brak standardu „badań historyczno-konserwatorskich”, które stanowią podstawę wszelkiego studiowania i analizowania zabytku. W polskich aktach prawnych nie wspomina się o badaniach tego typu, mimo że w środowisku konserwatorów uchodzą one za zadanie autonomiczne. Na przykład Jan Tajchman, pisząc w 2008 r. o potrzebie standaryzacji działań związanych z konserwacją zabytków architektury, za niezbywalny etap prac przedprojektowych uznał *studium historyczne oraz badania architektoniczne i ew. archeologiczne* [17, s. 102]. Niestety, instrukcja pt. *Standardy w zakresie projektowania, realizacji i nadzorów prac konserwatorskich dotyczących zabytków architektury i budownictwa* tegoż autora, opublikowana w 2015 r. pod szyldem Narodowego

define tools, techniques, methods and the algorithm of the research procedure, in particular the content of the paper, the layout of the content, the way of documenting the findings (demonstrating their correctness).

In the environment of Polish conservators-restorers of monuments, no instructions have been formulated so far that would determine the way of conducting and documenting architectural research in sufficient detail to force a desired content of a research report⁸. What is worse, the Polish literature on the methodology of such studies is much poorer in terms of quantity and content than the literature addressed to archaeologists⁹ (perhaps because archeology is a separate field of science, whereas the history of architecture is only an interdisciplinary specialty). The result (or reason) of this state of affairs is the lack of legal regulations specifying the standard of architectural research. *The Ordinance of the Minister of Culture and National Heritage of June 28, 2017 regarding research and works carried out at a monument which is entered in the register of monuments* imposes very general requirements on the conduct of contractors and the annexes specifying the contents of the research documentation say nothing as regards the report on architectural research¹⁰. Thus, the office for the protection of monuments has limited possibilities to verify the substantive content of these reports.

The lack of “historical and restoration research” standard, which constitute the basis of all studies and analyses of a monument, is a significant shortcoming of the monument protection system in Poland. Polish legal acts do not mention research of this type, although in the environment of conservators-restorers they are considered to be an autonomous task. For example, in 2008 Jan Tajchman, when writing about the need to standardize activities related to restoration of architectural monuments, considered *a historical study as well as architectural and archaeological research* to be a non-negotiable stage of pre-design works [17, p. 102]. Unfortunately, the instruction entitled *Standardy w zakresie projektowania, realizacji i nadzorów prac konserwatorskich dotyczących zabytków architektury i budownictwa (Standards in the design, implementation and supervision of restoration works as regards architectural and construction monu-*

⁸ Taką tezę stawia i argumentuje Małgorzata Korpała [13, s. 121], tam również wykaz opracowań mających charakter metodyki badań lub postulujących doprecyzowanie standardów postępowania badawczego.

⁹ Spośród ogromu publikacji poświęconych metodyce badań archeologicznych odnotować warto instrukcję z 2010 r. [14] mającą rangę urzędowego standardu, sygnowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.

¹⁰ Rozporządzenie zobowiązuje wykonawców badań do [...] *prowadzenia dokumentacji przebiegu wskazanych w pozwoleniu prac albo badań oraz opracowania wyników tych badań, w sposób umożliwiający jednoznaczny identyfikację i dokładną lokalizację przestrzenną wszystkich czynności, użytych materiałów oraz dokonanych odkryć, i przekazania jej wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków albo ministrowi w terminie 3 miesięcy od dnia zakończenia tych prac albo badań* [15, par. 13, ust. 2, pkt 4]. Warto odnotować, że termin „standardy dokumentacji” użyty w wersji rozporządzenia z 27 lipca 2011 r. [16, zał. 1, 2] został w nowszych wersjach zastąpiony frazą „elementy, które zawiera dokumentacja”.

⁸ Małgorzata Korpała puts forward and argues such a thesis [13, p. 121]; there is also a list of studies having the character of research methodology or calling for further specification of standards for research proceedings.

⁹ Among numerous publications devoted to the methodology of archaeological research, it is worth noticing a set of instructions from 2010 [14] with the rank of the official standard and signed by the National Heritage Institute.

¹⁰ The Regulation obliges research contractors to [...] *keep records of the course of works or research indicated in the permit or to research and to develop the results of these studies in a way that will make it possible to unambiguously identify and accurately locate spatially all of the activities, materials used and discoveries made, and hand them over to the voivodship heritage conservator-restorer or minister within 3 months from the date of completion of this work or research* [15, par. 13, par. 2, point 4]. It is worth noticing that the term “documentation standards” which was used in the version of the regulation of July 27, 2011 [16, Annex 1, 2] was replaced in the newer versions with the phrase “elements which are included in documentation”.

Institutu Dziedzictwa, sprowadza standaryzację działań badawczych do kilkudziesięciu akapitów definiujących tematykę poszczególnych rodzajów badań¹¹. Podstawowe informacje na temat „badań historycznych źródeł pośrednich: rękopiśmiennych, ikonograficznych i kartograficznych” przedstawiła Maria Brykowska w skrypcie z 2003 r. na temat badań zabytków architektonicznych: na niecałych dwóch stronach odnotowała rodzaje źródeł, możliwości ich wykorzystywania, kolejność poszczególnych etapów prowadzenia kwerend, nie stawiając przy tym żadnych wymogów w odniesieniu do struktury i stopnia szczegółowości opracowania studialnego [18, s. 65–67]. Cztery lata temu ukazał się drukiem zbiór poświęcony metodologicznym aspektom badań konserwatorskich i architektonicznych, zawierający tekst Mariana Arszczyńskiego o wykorzystywaniu źródeł pisanych na potrzeby badań zabytków, trudno jednak uznać te spostrzeżenia i postulaty za praktyczną instrukcję postępowania [19].

Brykowska neguje sens standaryzacji „studiów historyczno-konserwatorskich” w przekonaniu, że [...] *historycy i historycy sztuki mają doskonałą wiedzę na temat metody badań źródłowych i zasobu archiwów, co uzasadnia tylko ogólne omówienie tej części badań* [18, s. 65]. Autorka zakłada, że prace zostaną powierzone historykowi bądź historykowi sztuki i to takiemu, który źródła historyczne [...] *zbierze, zinterpretuje oraz opracuje* [tak, że będą] *stanowiąc podstawę naukową do dalszych badań w terenie*¹², a w dodatku sformułuje wnioski mogące posłużyć za wytyczne do programu badań architektonicznych. Jednak praktyka „biznesowych” badań architektonicznych pokazuje, że historię miejsca rozpoznaje najczęściej sam badacz architektury (z wykształcenia architekt), który sprowadza kwerendę źródeł i stanu badań do przeglądu podstawowej literatury przedmiotu i wybranych przekazów obrazowych (niemieckojęzyczne rękopiśmienne archiwalia omija szerokim łukiem), nie ocenia wiarygodności źródeł i publikacji, a jeśli nawet dociera do archiwaliów budowlanych (najbardziej „wymownych” w procesie rekonstruowania przemian budowli), to rozczytuje je w sposób wybiórczy, na potrzeby wąsko sformułowanego celu badań (metryka murów, autorstwo projektu itd.) i pod kątem koncepcji przyszłych działań konserwatorskich. Jeśli natomiast „studium historyczne” sporządza historyk sztuki bądź historyk, to

ments) by the same author, which was published in 2015 under the name of the National Heritage Institute, reduces standardization of research activities to several paragraphs which specify the issues of particular types of research¹¹. In 2003 the basic information on “historical indirect sources research: handwritten, iconographic and cartographic” was presented by Maria Brykowska in a script on architectural monuments research: on almost two pages she presented types of sources, possibilities of their application, the order of particular stages of conducting queries, at the same time posing no requirements with regard to the structure and level of detail of the study paper [18, pp. 65–67]. Four years ago, a collection devoted to the methodological aspects of restoration and architectural research was published, including Marian Arszczyński’s article on the use of written sources for the needs of monumental research, however, it is difficult to recognize these observations and postulates as a practical instruction of conduct [19].

Brykowska negates the sense of standardization of “historical and restoration studies” in the belief that [...] *historians and art historians have an excellent knowledge of the source research methods and archive resources, which simply justifies a general discussion of this part of research* [18, p. 65]. The author assumes that the works will be entrusted to a historian or art historian and the one who – as regards historical sources [...] – *will collect, interpret and develop historical sources [so that they will] be a scientific basis for further field research*¹², and moreover he will formulate conclusions that can serve as guidelines for the architectural research program. However, the practice of “business” architectural research shows that the history of a place is most often recognized by the architecture researcher (professional architect), who brings the query of sources and state of research to the review of the basic subject literature and selected image messages (he absolutely avoids German-language handwritten archives), does not judge credibility of sources and publications, and even if he gets to the construction archives (the most “meaningful” in the process of reconstructing the building transformations), he understands them in a selective way, for the narrowly formulated purposes of the research (wall certificate, project authorship etc.) and for the concept of

¹¹ *Studium historyczno-konserwatorskie obejmuje badania prowadzone metodami humanistycznymi poprzez analizę archiwalnych źródeł pisanych i ikonograficznych (a także kartograficznych) oraz analizę formy i funkcji samego dzieła architektonicznego w konfrontacji ze stanem wiedzy zawartej w odpowiedniej literaturze dotyczącej samego zabytku, a także w literaturze ogólnej, związanej z kategorią dzieł, do której on należy. Studium to winno wyprzedzać wszystkie inne badania, stanowiąc dla nich źródło potrzebnej wiedzy historycznej. [...] Badania historyczno-architektoniczne prowadzone są metodą powierzchniową i częściowo sondażową poprzez analizę zastanych struktur, materiałów oraz technik i technologii budowlanych, a także stratygrafii substancji zabytku w celu rozpoznania i udokumentowania zarówno procesu budowy, jak i późniejszych przekształceń poprzez graficzne rozwarstwienia i teoretyczne rekonstrukcje. Badania te powinny być skorelowane z wynikami studium historyczno-konserwatorskiego lub je obejmować, jeżeli nie było ono wykonane uprzednio* [3, s. 3, 4].

¹² Por. [18, s. 67].

¹¹ *Historical and restoration studies include research which is carried out by means of humanistic methods through the analysis of archival written and iconographic sources (as well as cartographic) and the analysis of the form and function of the architectural work itself in confrontation with the state of knowledge contained in the relevant literature on the monument itself, as well as in general literature related to the category of works to which it belongs. This study should outrun all other research, providing it with the source of the necessary historical knowledge. [...] Historical and architectural research is carried out by the surface method and partly survey method through analysis of the existing structures, materials and construction techniques and technologies as well as stratigraphy of the monument’s substance in order to identify and document both the construction process and subsequent transformations through graphical delamination and theoretical reconstructions. These studies should be correlated with or be included in the results of a historical and restoration study, if it was not done before* [3, pp. 3, 4].

¹² Cf. [18, p. 67].

niejednokrotnie marginalizuje lub pomija aspekty funkcjonalno-przestrzenne i konstrukcyjne, a bywa i tak, że treści takie interpretuje błędnie¹³.

Odmienne podejście do metodyki badań i ich standaryzacji istnieje w Republice Czeskiej, gdzie prowadzenie i nadzorowanie badań architektonicznych (szerzej: konserwatorskich) na potrzeby ochrony zabytków należy do zadań państwowego urzędu konserwatorskiego – Národní památkového ústavu (NPÚ). Na gruncie czeskim stworzono mechanizmy organizacyjno-prawne, których efektem jest:

- uznanie przez rząd Republiki Czeskiej standaryzacji metodyk badań naukowych za istotny środek rozwijania wiedzy i budowania innowacyjności kraju¹⁴; objęcie standardów badań konserwatorskich osobnym rozporządzeniem ministerstwa kultury (nr 13/2011 z 11.02.2011 r.; zmieniony rozporządzeniem nr 25/2014)¹⁵; traktowanie metodologicznych opracowań (metodyk, metod, programów konserwatorskich) jako odrębnej i pełnoprawnej formy dorobku naukowego¹⁶;

- ustalanie metodologicznych standardów badawczych (metodyk) – przez specjalistów związanych z NPÚ, instytucjami naukowo-badawczymi lub stowarzyszeniami zawodowymi (np. Sdružení pro stavebněhistorický průzkum), niejednokrotnie w ramach ministerialnych grantów badawczych – w oparciu o ministerialną instrukcję (w praktyce stosowaną i przestrzeganą)¹⁷;

- przyznawanie metodom i standardom ministerialnych certyfikatów mających charakter urzędowej rekomendacji (stosowanie certyfikowanych metodyk jest egzekwowane nie tylko przez urzędy konserwatorskie, ale też przez mocno skonsolidowane środowisko czeskich *památkáři*, które komunikuje i konfrontuje swój dorobek

future restoration activities. If, on the other hand, “historical research” is prepared by an art historian or a historian, she/he often marginalizes or omits functional, spatial and constructional aspects, and it sometimes happens that she/he misinterprets these contents¹³.

A different approach to the methodology of research and its standardization exists in the Czech Republic, where conducting and supervising architectural research (more extensively: restoration studies) for the needs of monument protection belongs to the tasks of the national restoration office – Národní památkového ústavu (NPÚ). Organizational and legal mechanisms were established on the Czech ground, the effect of which is:

- recognition of standardization of scientific research methodologies as an important means of developing knowledge and developing the country’s innovation by the government of the Czech Republic¹⁴; inclusion of restoration research standards by a separate regulation of the Ministry of Culture (No. 13/2011 of February 11, 2011, amended by Regulation No. 25/2014)¹⁵; recognition of methodological studies (methodologies, methods, restoration programs) as a separate and full-fledged form of scientific achievements¹⁶;

- establishing methodological research standards (methodologies) – by specialists who are connected with NPÚ, scientific-research institutions or professional associations (for example Sdružení pro stavebněhistorický průzkum), often within ministerial research grants – on the basis of ministerial instructions (practiced and observed in practice)¹⁷;

- granting methods and standards with ministerial certificates of an official recommendation (the use of certi-

¹³ Na przykład autorzy katalogu zabytków sztuki, omawiając historię budowlaną zamku w Dobroszyczach koło Olešnicy [20, s. 35, 36], błędnie odczytali „konstrukcyjne” treści dokumentu fundacyjnego z 1602 r. – na podstawie wzmianki o stawianiu murów na ruszcie z pni dębowych (*mit einem eichenen Rost den Grund legen und weiter darauf mauern* [21, s. 465]) rekonstruowali zamek ze skrzydłem pn. w przyziemiu o konstrukcji szkieletowej, górą murowanym.

¹⁴ Zob. <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=685899> [data dostępu: 12.09.2016], także tekst instrukcji ministerialnej Rady pro výzkum, vývoj a inovace k certifikovaným metodikám: <http://www.vyzkum.cz/storage/att/8F179E7D84B2B42E55065DF8E45FCDD/Doporu%C4%8Den%C3%AD%20Rady%20k%20certifikovan%C3%BDm%20metodik%C3%A1m.pdf> [data dostępu: 12.09.2016].

¹⁵ *Příkaz ministra kultury č. 25/2014, kterým se ruší příkaz ministra č. 13/2011 a stanovuje se Postup certifikace metodik, památkových postupů MK jako uznatelných výsledků VaVaI a stanovuje se postup ve věci vydání stanoviska poskytovatele k využitelnosti výsledků Specializovaná mapa s odborným obsahem*, <http://www-old.mkr.cz/cz/vyzkum-a-vyvoj/prikaz-ministra-kultury-c--25-2014--kterym-se-rusi-prikaz-ministra-c--13-2011-230635/> [data dostępu: 12.09.2016].

¹⁶ *Definice druhů výsledků*, załącznik nr 4 do rozporządzenia nr 26822/2017-OMP rządu Republiki Czeskiej z 8.02.2017 w sprawie *Metodiky hodnocení výzkumných organizací a programů účelové podpory výzkumu, vývoje a inovací*, <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=799796&ad=1&attid=825176> [data dostępu: 12.09.2016].

¹⁷ *Pokyny pro zpracování textů oborových metodik památkové péče v návaznosti na Příkaz ministra kultury č. 13/2011 ze dne 11.02.2011*, oprac. Milan Jančo; <http://www.stc.npu.cz/download/1328859464/Methodika+NP%C3%9A+-+po%C5%BEadavky+ze+strany+redakce+ZPP+a+certifikace.pdf> [data dostępu: 12.09.2016].

¹³ For example, the authors of the catalogue of art monuments, when discussing the construction history of the castle in Dobroszyce near Olešnica [20, pp. 35, 36], mistakenly read the “structural” contents of the foundation document from 1602 – on the basis of a mention about building the walls on a grate made of oak trunks (*mit einem eichenen Rost den Grund legen und weiter darauf mauern* [21, p. 465]) they reconstructed the castle with the northern wing in the basement with a frame structure which was bricked at the top of it.

¹⁴ <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=685899> [accessed: 12.09.2016], also the text of the minister’s instructions Rady pro výzkum, vývoj a inovace k certifikovaným metodikám: <http://www.vyzkum.cz/storage/att/8F179E7D84B2B42E55065DF8E45FCDD/Doporu%C4%8Den%C3%AD%20Rady%20k%20certifikovan%C3%BDm%20metodik%C3%A1m.pdf> [accessed: 12.09.2016].

¹⁵ *Příkaz ministra kultury č. 25/2014, kterým se ruší příkaz ministra č. 13/2011 a stanovuje se Postup certifikace metodik, památkových postupů MK jako uznatelných výsledků VaVaI a stanovuje se postup ve věci vydání stanoviska poskytovatele k využitelnosti výsledků Specializovaná mapa s odborným obsahem*, <http://www-old.mkr.cz/cz/vyzkum-a-vyvoj/prikaz-ministra-kultury-c--25-2014--kterym-se-rusi-prikaz-ministra-c--13-2011-230635/> [accessed: 12.09.2016].

¹⁶ *Definice druhů výsledků*, Annex No. 4 to the Government Regulation of the Czech Republic no 26822/2017-OMP from 8.02.2017 (*Metodiky hodnocení výzkumných organizací a programů účelové podpory výzkumu, vývoje a inovací*), <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=799796&ad=1&attid=825176> [accessed: 12.09.2016].

¹⁷ *Pokyny pro zpracování textů oborových metodik památkové péče v návaznosti na Příkaz ministra kultury č. 13/2011 ze dne 11.02.2011*, by Milan Jančo; <http://www.stc.npu.cz/download/1328859464/Methodika+NP%C3%9A+-+po%C5%BEadavky+ze+strany+redakce+ZPP+a+certifikace.pdf> [accessed: 12.09.2016].

badawczy na łamach kilkunastu periodyków poświęconych badaniom historycznych budowli);

- publikowanie certyfikowanych metod i standardów, przeważnie w ramach serii wydawniczej NPÚ pt. *Odborné a metodické publikace*, zarówno na papierze, jak też w postaci zdigitalizowanej (problematyce badań szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego poświęcono ponad 160 metodyk)¹⁸;

- sfinansowanie przez ministerstwo kultury osobnej strony internetowej poświęconej metodom i standardom badań i dokumentacji zabytków w ramach badań architektonicznych (SHP)¹⁹;

- włączenie metodyk do akademickich programów nauczania w dziedzinie konserwacji zabytków²⁰;

- powołanie do życia „metodycznych centrów NPÚ” przy kilku regionalnych urządach konserwatorskich (dziedzictwa przemysłowego w Ostrawie, kultury ogrodowej w Kroměříżu, architektury nowoczesnej w Brnie)²¹;

- utworzenie Centrum Dziedzictwa Budowlanego w Plasach (oddział praskiego Národní technického muzeum) – placówki muzealnej z ekspozycją poświęconą m.in. metodyce badań architektonicznych służącej upowszechnianiu wiedzy nt. budowania i badania budowli (zwiedzających wita motto: „Kto zna – nie niszczy”)²².

Jak widać, standaryzacja badań architektonicznych jest w Republice Czeskiej częścią spójnego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego – od legislacji i certyfikacji metodyk badawczych po edukację społeczeństwa. Spójność, rzeczowość i szczegółowość jest dostrzegalna również na wszystkich szczeblach planowania badań:

- w programie badań historycznej budowli wyodrębniono i zdefiniowano osiem rodzajów prac wzajemnie dopełniających się: „standardowe” badania architektoniczne (*stavebněhistorický průzkum*), badania kontekstu przestrzennego (*plošný průzkum – urbanistický, krajinný*), ratownicze badania architektoniczne i dokumentacje (*operativní průzkum a dokumentace*), badania archeologiczne (*archeologický výzkum*), analizę historyczno-stylistyczną (*uměleckohistorická analýza*), badania konserwatorskie (*restaurátorský průzkum*), ekspertyzy techniczno-budowlane (*stavebně-technický průzkum*), szczegółowe badania i inwentaryzacje stanu zachowania zabytku (*inventarizační a pasportizační průzkum*) [zob. 22, s. 34–76];

- dla każdego rodzaju badań specjalistycznych sformulowano odrębne standardy metodologiczne (np. badania

fied methodologies is enforced not only by restoration offices, but also by the highly consolidated environment of Czech *památkáři*, which gives information and confronts its research achievements in several periodicals devoted to historical buildings research);

- publishing certified methods and standards, usually within the NPÚ publishing series *Odborné a metodické publikace*, both on paper and in the digitized form (over 160 methodologies were devoted to the issue of research in the broadly understood cultural heritage)¹⁸;

- financing a separate website devoted to the methods and standards of research as well as documentation of monuments as part of architectural research (SHP) by the Ministry of Culture¹⁹;

- inclusion of methodologies in the academic curriculum in the field of monument restoration²⁰;

- establishing “methodical NPU centres” at several regional restoration offices (industrial heritage in Ostrava, garden culture in Kroměříž, and modern architecture in Brno)²¹;

- establishing the Construction Heritage Centre in Plasy (a branch of the Prague Národní technického muzeum) – a museum facility with an exhibition devoted to, among other things, the architectural research methodology for disseminating knowledge about construction and studying buildings (visitors are greeted by the motto “Who knows – does not destroy”)²².

As we can see, standardization of architectural research in the Czech Republic is part of a coherent system of the cultural heritage protection – from legislation and certification of research methodologies up to education of the society. Coherence, rationality and detail are also evident at all levels of research planning:

- eight types of mutually complementing works were identified and defined in the program of historical research: “standard” architectural research, spatial context research, architectural rescue research and documentation, archaeological research, historical and stylistic analyses, restoration studies, technical and construction expertise, detailed research and inventories of the monument’s preservation condition;

- for each type of specialist research, separate methodological standards were formulated (e.g. “standard” and rescue architectural studies, woodwork and stonework, burgess houses, rural houses studies, etc. are subject to separate methodologies)²³;

¹⁸ Pełny wykaz opracowań: *Edice Odborné a metodické publikace*, http://wiki.npu.cz/index.php/Edice_Odborn%C3%A9_a_metodick%C3%A9_publicace [data dostępu: 12.09.2016].

¹⁹ Strona powstała w ramach grantu badawczego finansowanego przez ministerstwo kultury (MK 7503233303) pt. *Zkvalitňování a praktická aplikace metodicky zaměřeného zpracování a hodnocení nedestruktivních stavebněhistorických průzkumů*, <http://www.shp-metodika.cz/projekt.php> [data dostępu: 12.09.2016].

²⁰ Na przykład w programie nauczania przedmiotu *Rekonstrukce a ochrana památek* (ROPA) na wydziale budownictwa w katedrze architektury Univerzity Pardubice, http://arch.fsv.cvut.cz/predmety_Bc/Rekonstrukce_a_ochrana_pamatek/5_STAVEBNE%20HISTORICKY%20PRUZKUM.pdf [data dostępu: 12.09.2016].

²¹ <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/sluzby/metodicka-centra> [data dostępu: 11.03.2018].

²² <http://muzeum-plasy.cz/o-nas> [data dostępu: 11.03.2018].

¹⁸ Full list of studies: *Edice Odborné a metodické publikace*, http://wiki.npu.cz/index.php/Edice_Odborn%C3%A9_a_metodick%C3%A9_publicace [accessed: 12.09.2016].

¹⁹ The website was created as part of a research grant funded by the Ministry of Culture.

²⁰ For example, in the subject curriculum at the Faculty of Civil Engineering in the Department of Architecture of Univerzity Pardubice, http://arch.fsv.cvut.cz/predmety_Bc/Rekonstrukce_a_ochrana_pamatek/5_STAVEBNE%20HISTORICKY%20PRUZKUM.pdf [accessed: 12.09.2016].

²¹ <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/sluzby/metodicka-centra> [accessed: 11.03.2018].

²² <http://muzeum-plasy.cz/o-nas> [accessed: 11.03.2018].

²³ Methodologies refer to the architectural research itself [23] and [24].

architektoniczne „standardowe” i ratownicze, badania stolarki i kamieniarki budowlanej, domów mieszczkańskich, domów wiejskich itp. podlegają odrębnym metodykom²³;

– każda metodyka zawiera praktyczne wytyczne co do zakresu prac oraz postaci elaboratu, wymogi dotyczące prowadzenia studiów historycznych (m.in. przytaczania przekazów źródłowych, rozczytywania treści źródeł ikonograficznych), badań terenowych, dokumentowania ustaleń (m.in. graficznego zapisu faz rozwoju pozwalającego przedstawiać na rzutach metrykę sklepień i stropów), określania wartości zabytkowych (w sposób kompleksowy) i formułowania wytycznych.

Czeskie standardy postępowania stanowiły punkt odniesienia dla rozwiązań metodycznych, które opracowałem na potrzeby własnej działalności – w badaniach architektonicznych, studiach historyczno-konserwatorskich, studiach krajobrazowych (realizowanych we współpracy z Łukaszem Dworniczakiem), programach użytkowania i ochrony zabytku (z Olegiem Mycakiem). Przyjęty (i wciąż modyfikowany) sposób postępowania badawczego i raportowania ustaleń opiera się na standardzie, który jest na tyle elastyczny, że można stosować go w zadaniach różnego typu, i na tyle niezmienny, aby wymuszać określoną merytoryczną zawartość niezależnie od charakteru prac²⁴. W przypadku badań historyczno-architektonicznych układ treści elaboratu przedstawia się następująco:

1. Karta opracowania (jednostronicowa metryka z informacjami na temat elaboratu – na potrzeby baz danych, opisów bibliograficznych itp.).

2. Wstęp: a) sformułowanie istoty zadania lub problemu badawczego; b) określenie przedmiotu opracowania, celów badań i zakresu prac (kwerendowych i terenowych); c) charakterystyka metodologicznych podstaw pracy (w tym założeń metodologicznych, metod itd., kryteriów waloryzacji, struktury opracowania); d) charakterystyka rozplanowania obiektu i otoczenia (zamiast „opisu budowli”) – przyjęty podział na komponenty (skrzydła, dziedzińce itd.), ich nazewnictwo, numeracja pomieszczeń itp.; e) przyjęta terminologia branżowa; f) charakterystyka źródeł (w układzie typologicznym), krytyczna charakterystyka stanu badań (w układzie chronologicznym, z uchwyceniem procesu przyrastania wiedzy na temat obiektu, kompilowania informacji, narastania przekłamań itp.).

3. Konteksty – charakterystyka uwarunkowań środowiskowych, np. kontekstu środowiska przyrodniczego, struktury osadniczej, społeczno-własnościowej, przemian kulturowych (zależnie od typu i lokalizacji obiektu).

4. Studia i inwentaryzacje – kwerenda i krytyczna charakterystyka treści źródeł historycznych oraz opracowań obejmująca: a) źródła pisane (archiwalia, teksty źródłowe publikowane, publikacje o wartości źródłowej), b) przekazy kartograficzne (materiały historyczne oraz współczesne dane geodezyjno-kartograficzne), c) przekazy ikonograficzne; d) dokumentacje architektoniczno-budowlane

– each methodology contains practical guidelines as to the scope of works and the form of a paper, requirements for conducting historical studies (including references to source messages, reading the contents of iconographic sources), field research, documenting findings (including a graphical record of the development phases allowing to present vaults and ceilings measurements on projections), determining historic values (in a comprehensive manner) and formulating guidelines.

The Czech standards of conduct constituted a reference point for methodological solutions which I developed for the needs of my own business activity – in architectural studies, historical and conservation studies, landscape studies (implemented in cooperation with Łukasz Dworniczak) as well as in programs of using and protecting a monument (with Oleg Mycak). The adopted (and still modified) method of research proceedings and reporting the findings is based on a standard that is flexible enough to be used in various types of tasks, and immutable to enforce specific content regardless of the character of the work²⁴. In the case of historical and architectural research, the layout of the paper content is as follows:

1. Study card (one-page certificate with information on the subject of a paper – for the needs of databases, bibliographic descriptions, etc.).

2. Introduction: a) formulating the essence of a task or a research problem; b) specifying the subject of a study, research objectives and the scope of works (queries and field); c) characteristics of the methodological basis of a paper (including methodological assumptions, methods, etc., valorization criteria, structure of a paper); d) characteristics of the layout of a building and the surroundings (instead of “description of the building”) – the accepted division into components (wings, courtyards, etc.), their names, room numbers, etc.; e) accepted industry terminology; f) characteristics of sources (in a typological order), critical characteristics of the state of research (in a chronological order including the process of broadening the knowledge about a building, compiling information, increasing misrepresentation, etc.).

3. Contexts – characteristics of environmental conditions, e.g. the context of the natural environment, settlement, social and ownership structures as well as cultural changes (depending on the type and location of a building).

4. Studies and inventories – a query and critical characteristics of the contents of historical sources and studies including: a) written sources (archives, published source texts, publications with a source value), b) cartographic reports (historical materials and contemporary geodetic and cartographic data), c) iconographic reports; d) architectural and construction documentation (inventory and design, from the scale of the situational plan to drawings of details); e) epigraphic and heraldic reports; f) studies (published and unpublished); g) conclusions from the

²³ Samych badań architektonicznych dotyczą metodyki [23] i [24].

²⁴ Realizację tego standardu obrazują treści raportu z kompleksowych badań zamku w Karłowicach (pow. brzeski): [25], [26] i studiów historyczno-konserwatorskich dla zamków Niesytno i Świny [27], [28].

²⁴ The implementation of this standard is illustrated by the contents of the report on comprehensive research of the castle in Karłowice (Brzeg County) [25], [26] and historical and restoration studies for the castles of Niesytno and Świny [27], [28].

(inwentaryzacyjne i projektowe, od skali planu sytuacyjnego po rysunki detali); e) przekazy epigraficzne i heraldyczne; f) opracowania (publikowane i niepublikowane); g) konkluzje z kwerend dotyczące przemian własności, przemian funkcji obiektu i jego funkcjonowania w przestrzeni społecznej (postrzegania przez odbiorców), przemian otoczenia itp. – potrzebne m.in. do formułowania zakresu badań terenowych i ich późniejszej interpretacji.

5. Wyniki badań terenowych (na podstawie oglądu, odkrywek, ekspertyz) dotyczące budowli i jej otoczenia (elementów zagospodarowania terenu oraz powiązań funkcjonalnych i kompozycyjnych) – referowane odrębnie dla poszczególnych komponentów budowli w podziale na: a) przemiany w świetle kwerend, b) opis bryły i układu przestrzennego oraz ustalenia na temat materiałów i konstrukcji, c) ustalenia na temat elewacji, d) ustalenia na temat pomieszczeń, e) wyniki badań towarzyszących (archeologicznych, dendrochronologicznych, stratygrafii tynków itp.).

6. Konkluzje z badań (kwerend i prac terenowych): a) rekonstrukcja przemian własności i funkcji obiektu (jeśli nie została zawarta w rozdz. 4), b) rekonstrukcja faz i etapów przemian budowli (w kontekście programu architektonicznego, tj. z uwzględnieniem układu funkcjonalno-przestrzennego, związanego z nim wystroju architektonicznego i infrastruktury technicznej); c) postulaty badawcze (wskazanie elementów budowli lub aspektów badawczych niedostatecznie rozpoznanych).

7. Analiza wartości zabytkowych budowli i jej otoczenia (w oparciu o metodykę niżej opisaną) oraz wnioski konserwatorskie.

8. Wykazy i spisy źródeł, opracowań, ilustracji, tabel, plansz itp.

Zadaniem tak skonstruowanego standardu jest:

- podniesienie naukowego poziomu elaboratu – m.in. poprzez wymóg deklarowania celów i zakresu pracy oraz jej metodologicznych podstaw;

- podniesienie komunikatywności elaboratu, m.in. w sferze stylu i zapisu wypowiedzi – poprzez odejście od długich akapitów i erudycyjnych wywodów na rzecz narracji uczynionej: z treścią podzieloną na podrozdziały, wyłożoną w podpunktach (jak w niniejszym artykule), akcentowaną wytłuszczeniem druku;

- prowadzenie kwerendy źródeł i publikacji w sposób, który autorowi umożliwi odczytanie istotnych treści, a czytelnikowi zweryfikowanie trafności ustaleń – m.in. poprzez zamieszczanie rzetelnego opisu katalogowego (ze wskazaniem miejsca przechowywania lub pozyskania przekazu), cytowanie istotnych fragmentów źródeł w oryginalnym brzmieniu, rozbiór treści przekazu na składowe, krytyczne komentowanie źródeł i ich zawartości;

- zwiększenie obiektywizmu „wniosków konserwatorskich” w oparciu o wieloaspektową analizę wartości zabytkowych.

Kwestia waloryzacji zabytku na potrzeby jego przyszłej konserwacji i adaptacji wykracza poza ramy niniejszego artykułu. Nie można jednak przemilczeć kilku fundamentalnych zasad:

- podstawą wartości zabytkowej jest autentyczność materii zabytku – tylko nieprzekształcone struktury i elementy

queries concerning changes in ownership, transformations in functions of a building and its functioning in the social space (perception by recipients), transformations of the surroundings, etc. – necessary, e.g. to formulate the scope of field studies and their subsequent interpretation.

5. The results of field research (on the basis of sightings, excavations, expert opinions) regarding a building and its surroundings (land development elements and functional and compositional connections) – reported separately for individual building components and divided into: a) changes in the light of queries, b) description of the building body and spatial layout as well as findings regarding materials and constructions, c) findings on façades, d) findings on rooms, e) results of accompanying studies (archaeological, dendrochronological, stratigraphy of plasters, etc.).

6. Conclusions drawn from the research (queries and field works): a) reconstruction of changes in ownership and functions of a building (if not included in chapter 4), b) reconstruction of phases and stages of the building transformations (in the context of the architectural program, i.e. with regard to its functional and spatial layout as well as its architectural décor and technical infrastructure); c) research postulates (indication of building elements or research aspects which are not adequately identified).

7. The analysis of the historic values of a building and its surroundings (on the basis of the methodology described below) and restoration conclusions.

8. Lists of sources, studies, illustrations, tables, charts, etc.

The task of the standard constructed in this way is the following:

- raising the scientific level of a paper – for instance, through the requirement to declare the goals and scope of the work and its methodological foundations;

- increasing the communicativeness of a paper, among other things, in the sphere of its style and records of statements – by avoiding long paragraphs and erudite arguments in favour of a readable narrative, i.e. with the content divided into subsections, outlined in sub-points (as in this article), emphasized by boldface;

- conducting a query of sources and publications in a way that allows the author to read relevant contents and the reader to verify the accuracy of findings – by, for example, posting a reliable catalogue description (indicating the storage location or obtaining the message), quoting significant fragments of sources in the original wording, breaking down the message content into components, critical commenting on sources and their contents;

- increasing the objectivity of “restoration conclusions” on the basis of a multi-aspect analysis of historic values.

The issue of valorization of a monument for the purposes of its future restoration and adaptation goes beyond the scope of this article. However, we cannot fail to mention some fundamental principles such as:

- the basis of the historic value is the authenticity of the matter of a monument – only untransformed structures and elements have a full historical, artistic and scientific value; a historical building deprived of authenticity

mają pełną wartość historyczną, artystyczną i naukową; budowla historyczna pozbawiona tak rozumianego autentyzmu – w imię upiększania wyglądu, przywracania wyglądu pierwotnego, zaspokajania oczekiwań inwestora – to tylko „wyrób zabytkopodobny”²⁵;

– wartości zabytkowe nie ograniczają się do materialnych komponentów budowli, ale obejmują też funkcjonowanie obiektu w przestrzeni społecznej dawniej i dziś – historia, treści wyrażane przez budowlę, przypisywane jej znaczenia, relacje z krajobrazem i inne wartości niematerialne też stanowią o wartości zabytkowej obiektu²⁶;

– sposób postrzegania wartości zabytkowej przez autora badań przekłada się na sposób postępowania z zabytkiem: autentyczna materia zabytkowa może być w trakcie prac badawczych traktowana podmiotowo (historyczne tynki i mury uważamy za wartość, naruszamy tylko punktowo, w stopniu niezbędnym dla pozyskania informacji) albo przedmiotowo (badania budowli prowadzimy jak sekcję zwłok, a nie zabieg na żywym organizmie); wartości niematerialne zabytku uważamy za cenne albo marginalizujemy (skutkiem czego np. przyzwalamy na odbudowywanie historycznych ruin będących ikonicznym składnikiem krajobrazu kulturowego);

– niezależnie od przyjętych przez badacza kryteriów oceny „wnioski konserwatorskie” wieńczące raport z badań architektonicznych muszą wynikać z oglądu wszystkich składowych wartości zabytkowej.

Przedstawiona poniżej propozycja analizowania wartości zabytkowych obiektu nie dotyczy kryteriów waloryzacji, lecz samego procesu analitycznego rozumowania. Postulowana metoda to rozwinięcie zasad postępowania badawczo-projektowego, który jest praktykowany od lat w Zakładzie Kształtowania Środowiska Politechniki Wrocławskiej (A. Kwaśniewski, O. Mycak, Ł. Dworniczak) i wykazuje podobieństwo z metodą JARK-WAK (jednostek i wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych) autorstwa Janusza Bogdanowskiego [31]. Główne zasady postępowania to:

– prowadzenie analizy w trzech krokach (wynikających z logiki rozumowania dedukcyjnego): a) określenie zasobu, b) dokonanie waloryzacji, c) sformułowanie wniosków;

– zidentyfikowanie ogółu zasobów kulturowych materialnych i niematerialnych, do których należą: a) elementy krajobrazowego otoczenia (naturalne i antropogeniczne: zbocza, skarpy, cieki wodne, fosy); b) komponenty

understood in this way – in the name of embellishing its appearance, restoring the original appearance, satisfying investor’s expectations – it is just a “monumental-like product”²⁵;

– historical values are not limited to the material components of the building, but also include the functioning of the building in the former and present social space – history, content expressed by the building, assigned meanings, relations with the landscape and other intangible assets also determine the value of the historic object²⁶;

– the way of perceiving the historic value by the author of the research is manifested in the method of dealing with a monument, i.e. the authentic historical matter may be treated subjectively during research (historical plasters and walls are considered to be a value, we violate its integrity only at points, to the extent necessary to obtain information) or objectively (building research is run like an autopsy, and not a procedure on a living organism); we consider the intangible assets of a monument as valuable or marginalize them (as a result, for example, we agree on the rebuilding of historical ruins that constitute an iconic component of the cultural landscape);

– irrespective of the evaluation criteria adopted by the researcher, the “conservation conclusions” crowning the architectural research report must result from viewing all the components of the historic value.

The proposal for analyzing the monument’s historic values presented below does not concern the criteria for valorization, but the very analytical reasoning process. The postulated method is the development of principles of research and design, which has been practiced for years in the Department of Environmental Development and shows similarity with JARK-WAK method (units and architectural and landscape interiors) by Janusz Bogdanowski [31]. The main rules of conduct are as follows:

– carrying out the analysis in three steps (resulting from the logic of deductive reasoning): a) determining the resource, b) making valorisation, c) drawing conclusions;

– identification of all material and non-material cultural resources, which include: a) elements of landscape surroundings (natural and anthropogenic: slopes, scarps, watercourses, moats); b) building’s components or their relics, i.e. structures (compositional, functional and spatial layouts, an articulatory/decorative system facades and rooms, structural and infrastructural systems) and ele-

²⁵ Spór rzeczników autentyzmu materii z rzecznikami „autentyzmu formy” toczony w środowisku specjalistów to w istocie konflikt światopoglądów i modeli kultury, z których wyrasta grupowy i indywidualny stosunek do rzeczywistości. Przytaczanie argumentów obu stron przekracza ramy niniejszego artykułu; wiele na ten temat napisano w pracach zbiorowych publikowanych przez ICOMOS Polska (zob. <http://www.icomos-poland.org/pl/publikacje.html> [data dostępu: 15.03.2018]); zob. również [29].

²⁶ O kryteriach waloryzacji zabytków traktują wspomniane wyżej publikacje ICOMOS. Propozycję systematyki kryteriów i wdrożenia tzw. Zabytkoznawczej Analizy Wartościującej – wywiedzionej z koncepcji Waltera Frodla – przedstawił w 2013 r. J. Krawczyk [30]; zob. również [3, s. 9, 10]. Analogiczne podejście reprezentują autorzy wspomnianych wyżej czeskich metodyk badawczych (np. [23, s. 44–49]).

²⁵ The dispute between the advocate of the authenticity of matter and the advocate of the “authenticity of form” in the specialists’ environment is in fact a conflict of worldviews and models of culture, from which group and individual attitudes to reality arise. Quotations of arguments of both parties exceeds the scope of this article; a lot was written about this subject in collective works published by ICOMOS (see: <http://www.icomos-poland.org/pl/publikacje.html> [accessed: 15.03.2018]); also [29].

²⁶ The above-mentioned ICOMOS publications treat the criteria of valorisation of monuments. A proposal for the systematics of criteria and implementation of the so-called Monument Valuation Analysis – derived from the Walter Frodl’s concept – was presented in 2013 by J. Krawczyk [30], see also: [3, pp. 9, 10]. An analogous approach is represented by the authors of the above-mentioned Czech research methodologies (e.g. [23, pp. 44–49]).

budowli lub ich relikty: struktury (układ kompozycyjny, funkcjonalno-przestrzenny, system artykulacyjny/dekoracyjny elewacji i pomieszczeń, konstrukcyjny, infrastrukturalny) oraz elementy (dekoracyjne, konstrukcyjno-budowlane, infrastrukturalne itd.) – w podziale na fazy rozwoju przestrzennego, z uwzględnieniem stanu zachowania; c) funkcjonowanie obiektu w przestrzeni społecznej i jego percepcja (dawniej i dziś);

– określenie wartości zabytkowej obiektu ze względu na aspekt naukowy (obiekt jako źródło wiedzy naukowej, reprezentant typologiczny), historyczno-kulturowy (obiekt jako świadectwo/sceneria wydarzeń, przedmiot tekstu kultury), semantyczny (treści i znaczenia), artystyczny (obiekt jako kreacja artystyczna, reprezentant zjawisk i tendencji), krajobrazowy (obiekt jako wyróżnik krajobrazowy, element układu przestrzennego), estetyczny – w oparciu o zobiektywizowane kryteria wartościowania (zadeklarowane w rozdz. 1, przyjęte dla skali subregionu, regionu, kraju);

– formułowanie wniosków na temat sposobów postępowania – o różnym stopniu kategoryczności (*konieczne jest...*, *zasadne jest...*, *należy rozważyć możliwość...*), w ścisłym nawiązaniu do przyznanych ocen;

– przedstawienie analizy w formie tabelarycznej (zasoby, waloryzacja i wnioski zapisane w odrębnych kolumnach) i w formie graficznej (plan z przedstawieniem przynajmniej samych zasobów).

Taki sposób prowadzenia analizy nie gwarantuje zabytkowi ochrony – sprawia jednak, że nic, co stanowi o wartości obiektu, nie zostanie pominięte²⁷.

Zasadne jest, aby działania projektowe podejmowane przy zabytkach o wyjątkowej wartości historycznej, naukowej i artystycznej lub szczególnym znaczeniu dla krajobrazu były poprzedzone dodatkowym pakietem badań, który uświadamiałyby inwestorowi, projektantowi i decydentowi optymalne sposoby adaptowania obiektu w oparciu o racjonalne przesłanki oraz różne możliwości i nieprzekraczalne granice przyszłego zagospodarowywania i funkcjonowania zabytku.

Schemat takiego „studium programowo-przestrzennego” powinien przedstawiać się następująco²⁸:

1. Przedmiot, cel, zakres opracowania (w tym: zdefiniowanie obszarów objętych studiami i koncepcją), metodyka pracy, przyjęta terminologia.

2. Studia uwarunkowań i zasobów środowiska – ustalenia dla obszaru opracowania i jego otoczenia obejmujące następujące aspekty:

– układ funkcjonalno-przestrzenny (w tym: zapisy aktów prawa miejscowego, zalecenia inwestorskie, funkcje obszarów i obiektów, obsługa komunikacyjna, infrastruktura techniczna itd.);

ments (decorative, structural, constructional, infrastructural, etc.) – divided into spatial development stages, taking into account the state of preservation; c) functioning of an object in the social space and its perception (formerly and today);

– determining the historic value of an object due to the scientific aspect (an object as a source of scientific knowledge, a typological representative), historical and cultural (an object as a testimony/scenery of events, a subject of cultural text), semantic (contents and meanings), artistic (an object as an artistic creation, a representative of phenomena and tendencies), landscape (an object as a landscape distinctive element, a spatial layout element), aesthetic – on the basis of objective value criteria (declared in chapter 1, adopted for the subregion, region, country scale);

– drawing conclusions on the methods of conduct – with varying degrees of categorical character (*it is necessary...*, *it is reasonable...*, *you should consider the possibility...*), in close relation to the awarded evaluations;

– presentation of the analysis in a tabular form (resources, valorisation and conclusions written in separate columns) and in a graphical form (a plan including a presentation of at least the resources themselves).

This method of conducting the analysis does not guarantee protection to a monument – however, it means that nothing which constitutes the value of a monument will be omitted²⁷.

It is reasonable that the project activities, which are undertaken as regards monuments of exceptional historical, scientific and artistic value or special importance for the landscape, were preceded by an additional research package that would make an investor, a designer and a decision maker aware of optimal ways of adapting an object on the basis of rational premises as well as different possibilities and impassable boundaries of the future development and functioning of a monument.

A scheme of such a “program and spatial study” should be presented in the following way²⁸:

1. The subject, purpose, scope of a study (including a definition of areas covered by studies and a concept), a methodology of work, an accepted terminology.

2. Studies of conditions and environmental resources – findings for the study area and its surroundings, including the following aspects:

– a functional and spatial layout (including local law acts, investor recommendations, functions of areas and facilities, transport services, technical infrastructure, etc.);

– cultural environment (an extract from the historical and architectural research report complemented with data for the entire area covered by the research and information on legal forms of heritage protection);

²⁷ Tabelaryczną formę zapisu zastosowałem w opracowaniu na temat zamku Niesytno [27, s. 268–272], jednak bez uwzględnienia wartości niematerialnych.

²⁸ Opisany schemat postępowania badawczego był przeze mnie realizowany w nieco odmiennej postaci w studiach krajobrazowych (np. [32]), wybrane rozdziały tego elaboratu zostały udostępnione w: <https://www.dworniczak.com/studia-analizy-krajobrazu-kulturowego-rejonie-zamku-swiny-pow-jaworski/>.

²⁷ I applied a tabular form of the record in the study of Niesytno Castle [27, pp. 268–272] but without taking into account non-material values.

²⁸ The research conduct scheme described below was implemented by me in a slightly different form in landscape studies (e.g. [32]), selected sections available on <https://www.dworniczak.com/studia-analizy-krajobrazu-kulturowego-rejonie-zamku-swiny-pow-jaworski/>.

- środowisko kulturowe (wyciąg z raportu badań historyczno-architektonicznych, dopełniony o dane dla całego obszaru objętego badaniami oraz informacje o prawnych formach ochrony dziedzictwa);

- środowisko przyrodnicze (w tym: podstawowe uwarunkowania fizjograficzne, siedliska przyrodnicze z ich florą i fauną, prawne formy ochrony przyrody);

- układ kompozycyjno-krajobrazowy (zasady rozplanowania struktur i elementów w przestrzeni, komponenty przyrodnicze jako determinanty rozplanowania, ekspozycja czynna i bierna);

- studia uzupełniające (np. dane badań środowiska społecznego: wywiadów, ankiet, konsultacji społecznych itd.; prezentacja standardów i dobrych praktyk – w tym: standardy postępowania wynikające z Kart i deklaracji UNESCO oraz z zasad zrównoważonego rozwoju; studia przypadków i prezentacja dobrych praktyk);

- konkluzje: wyszczególnienie czynników warunkujących przyszłe postępowanie z obiektem i jego funkcjonowanie.

3. Analiza uwarunkowań i zasobów środowiska:

- analizy podstawowe – sporządzane dla czterech wyżej wymienionych aspektów, prowadzone trój etapowo (uwarunkowania i zasoby, waloryzacja, wnioski), przedstawione w tabeli i na planach;

- analizy uzupełniające (np. analiza SWOT programu inwestorskiego i potrzeb użytkowników);

- konkluzje: zidentyfikowanie konfliktów i zagrożeń; postulaty dotyczące założeń i rozwiązań projektowych oparte na wnioskach z analiz podstawowych; wnioski dotyczące zabezpieczenia walorów przyrodniczych i kulturowych, kształtowania środowiska i promowania jego wartości.

4. Studium projektowe:

- założenia programowe (w aspekcie społecznym, przyrodniczym, ekonomiczno-technicznym);

- założenia projektowe – dotyczące trzech rodzajów postępowania z zabytkiem: zabezpieczania, kształtowania i promocji (w tym: możliwości medialnego i marketingowego spożytkowania wartości kulturowych obiektu);

- warianty rozwiązań (zakładające różny stopień ingerencji w zabytek) – przedstawienie alternatywnych celów i środków działań (ze wskazaniem korzyści społecznych, przyrodniczych, ekonomiczno-technicznych) wraz z analizami SWOT (m.in. w odniesieniu do oddziaływania inwestycji na krajobraz, wartości zabytkowe i przyrodnicze);

- konkluzje: wskazanie wariantu optymalnego – także z punktu widzenia ochrony walorów środowiska (w tym: chronienia autentyczności zabytku).

5. Wykazy i spisy: źródeł i opracowań, ilustracji, tabel, plansz itp.

Tak skonstruowane studium pomaga inwestorowi zobaczyć, że potencjał zabytkowej budowli i jej otoczenia można wyzyskać na różne sposoby, a autentyczność materii zabytku daje się włączyć do działań marketingowych.

Podsumowanie

1. W kolejnych dekadach badania historyczno-architektoniczne będą zapewne w coraz większym stopniu

- natural environment (including fundamental physiographic conditions, natural habitats with their flora and fauna, legal forms of nature conservation);

- a composition and landscape layout (principles of planning structures and elements in space, natural components as determinants of the layout, active and passive exposures);

- complementary studies (e.g. social environment research data: interviews, surveys, public consultations, etc., a presentation of standards and good practices, including standards of conduct resulting from UNESCO Charter and Declarations as well as from the principles of sustainable development; case studies and a presentation of good practices);

- conclusions, i.e. specification of factors determining the future conduct of an object and its functioning.

3. The analysis of environmental conditions and resources:

- basic analyses – prepared for the four above-mentioned aspects, conducted in three stages (conditions and resources, valorisation, conclusions), presented in a table and plans;

- complementary analyses (e.g. SWOT analysis of the investor's program and users' needs);

- Conclusions, i.e. identification of conflicts and threats; postulates regarding assumptions and design solutions based on conclusions from basic analyses; conclusions regarding protection of natural and cultural values, shaping the environment and promoting its values;

4. Design study:

- program assumptions (in social, environmental, economic and technical aspects);

- project assumptions – concerning three types of proceedings as regards a monument, i.e. securing, shaping and promoting (including media and marketing possibilities of utilizing cultural values of an object);

- variants of solutions (assuming a different degree of interference into a monument) – presenting alternative goals and means of actions (with an indication of social, natural, economic and technical benefits) together with SWOT analyses (for example, in relation to the influence of investments on the landscape, historic and natural values);

- conclusions, i.e. indicating an optimal variant – also from the point of view of protecting values of the environment (including protecting authenticity of a monument).

5. Lists of sources and studies, illustrations, tables, charts, etc.

A study constructed in this way helps an investor see that the potential of a historic building and its surroundings can be exploited in various ways and the authenticity of a monument's matter can be incorporated into marketing activities.

Summary

1. In the subsequent decades, historical and architectural studies will probably be increasingly supported by modern techniques and tools, but the measure of their quality will always be methodological maturity, which is revealed by a clearly expressed methodological approach and precise

wspomagane nowoczesnymi technikami i narzędziami, ale miarą ich jakości zawsze pozostanie metodologiczna dojrzałość, którą ujawnia jasno wyrażone stanowisko metodologiczne oraz precyzyjna metodyka postępowania, definiująca cele, metody, techniki badań. Trudno jednak egzekwować wysoką jakość bez ustandaryzowania tej metodyki.

2. W przypadku badań architektonicznych prowadzonych na potrzeby inwestycji niezbędne jest wdrożenie metodologicznych standardów pozwalających analizować ogół wartości zabytkowych i formułować wnioski konserwatorskie w sposób zobiektywizowany. W przypadku zagospodarowywania obiektów o szczególnej wartości zabytkowej lub krajobrazowej zasadne byłoby sporządzenie „studiów programowo-przestrzennych” w celu rozczytania ogółu uwarunkowań i wartości środowiskowych; takie studium pozwoliłoby dostrzec wpływ planowanej inwestycji na wartość historyczną, naukową i artystyczną zabytku i jego otoczenia, ale również wskazać sposoby wyzyskania tych wartości.

3. „Kontekst” to jeden z kluczowych terminów aparatu pojęciowego badań historyczno-architektonicznych. Rozczytanie kontekstu jest podstawą interpretowania historii i architektury budowli, popularyzowania tej wiedzy, wartościowania zabytku i planowania jego przyszłości, a także formułowania nowych celów i zadań badawczych.

methodology of conduct defining goals, methods and research techniques. However, it is difficult to enforce a high quality without standardizing this methodology.

2. In the case of architectural research, which is carried out for the needs of the investment, it is necessary to implement methodological standards that enable us to analyse the total historical values and to draw restoration conclusions in an objectified manner. In the case of the development of objects with a special historic or landscape value, it would be reasonable to create a ‘program and spatial study’ in order to understand all environmental conditions and values; such a study would make it possible to see the influence of the planned investment on the historical, scientific and artistic values of a monument and its surroundings, but also would enable us to indicate how to exploit these values.

3. A “context” is one of the key terms of the conceptual apparatus of historical and architectural research. Being able to understand the context constitutes the basis for interpreting the history and architecture of a building, popularizing this knowledge, valuating a monument and planning its future as well as putting forward new goals and research tasks.

Translated by
Bogusław Setkiewicz

Bibliografia/References

- [1] Ustawa z dnia 23 lipca 2013 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568, z późn. zm., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568> [accessed: 11.02.2019].
- [2] Światowe dziedzictwo, <http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/konwencja/> [accessed: 12.02.2018].
- [3] Tajchman J., *Standardy w zakresie projektowania, realizacji i nadzorów prac konserwatorskich dotyczących zabytków architektury i budownictwa*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Toruń–Warszawa 2015, http://www.nid.pl/pl/Wydawnictwa/J-TAJCHMAN_standardy-dokumentacji.pdf [accessed: 12.09.2016].
- [4] Kwaśniewski A., *Zamki i dwory obronne polskich Łużyc Górnych od XIII do XVIII wieku w świetle źródeł historycznych i badań architektonicznych. Postulowany standard badań historyczno-konserwatorskich w badaniach konserwatorskich (historyczno-architektonicznych, historyczno-urbanistycznych, krajobrazowych) – na przykładzie studiów siedzib feudalnych Łużyc Górnych*, raport z serii SPR Nr W1A/S-029/2016, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2016, [mpis w CWiNT PW].
- [5] Kwaśniewski A., *Metodyka studiów i analiz środowiska antropogenicznego przy ustanawianiu obszarów ochrony dziedzictwa kulturowego – między polską praktyką a środkowoeuropejskimi standardami*, raport z serii SPR nr W01/2017/S-029, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2017, [mpis w CWiNT PW].
- [6] Kwaśniewski A., *Metodologiczne znaczenie kontekstu historycznego w badaniach architektury rezydencjonalnej. Doświadczenia z prac nad „Rezydencjami Śląska, Ziemi Kłodzkiej i Łużyc”*, [w:] *Svorník 4/2006. Sborník příspěvků ze 4. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 31.5.–3.6.2005 v Poděbradech Poznávání a dokumentace historických staveb*, UNICORNIS Praha 2006, 151–162.
- [7] [b.a.], *Komercjalizacja wyników badań naukowych, „High-Tech”* 2014, nr 53, 1–7, http://www.wett.pl/site_media/upload/images/HT_2014_4_m.pdf [accessed: 12.03.2018].
- [8] Loba M., *Andrzej Grzybowski. Polski historyzm współczesny*, Podkarpacki Instytut Książki i Marketingu, Rzeszów 2008.
- [9] Jakimowicz A., *Wybrane aspekty pojmowania czasu w architekturze. współczesnej – czas i przestrzeń jako matryca*, „Czasopismo Techniczne. Architektura” 2011, R. 108, z. 4-A/2, 151–156.
- [10] Hofman M., Skrzypek E., *Zarządzanie procesami w przedsiębiorstwie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- [11] Chorowska M., Lasota C., *Kamienica mieszczańska w Świdnicy*, Oficyna Wydawnicza PWR, Wrocław 2013.
- [12] Eysymontt R., *Kod genetyczny miasta. Średniowieczne miasta lokacyjne Dolnego Śląska na tle urbanistyki europejskiej*, Via Nova, Wrocław 2009.
- [13] Korpala M., *Konieczność opracowania niezbędnego zakresu badań konserwatorskich jako podstawy ich waloryzacji*, [w:] B. Szmygin (red.), *Wartościowanie zabytków architektury*, PKN ICOMOS, Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2013, 120–124.
- [14] [b.a.], *Standardy metodyczne i dokumentacyjne badań archeologicznych i opracowań ich wyników. Wytyczone opracowane przez KOBiDZ w konsultacji z Kolegium Doradczym ds. archeologii przy Dyrektora KOBiDZ, „Kurier Konserwatorski”* 2010, nr 6, 40–49, <http://www.nid.pl/upload/iblock/3c1/3c1466427ed7a-94902408ba51279661e.pdf> [accessed: 12.09.2016].
- [15] *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*, Dz.U. 2017, poz. 1265, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170001265/O/D20171265.pdf> [accessed: 12.04.2018].
- [16] *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku*

- wpisany do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych, Dz.U. 2011, nr 165, poz. 987, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111650987/O/D20110987.pdf> [accessed: 12.04.2018].
- [17] Tajchman J., *W sprawie konieczności ustanowienia standardów wykonywania projektów dotyczących prac planowanych w zabytkach architektury*, „Ochrona zabytków” 2008, Nr 1, 79–106, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.da5c5234-4f12-3df4-b057-ea6e866b778d/c/Ochrona_Zabytkow_2008_1_p079-106.pdf [accessed: 12.09.2016].
- [18] Brykowska M., *Metody pomiarów i badań zabytków architektury*, Oficyna Wydawnicza PW, Warszawa 2003.
- [19] Arsyński M., *Kilka uwag na temat przydatności źródeł pisanych dla procesu badań architektonicznych domów mieszczkańskich w Toruniu*, [w:] M. Arsyński, M. Prarat, U. Schaaf, B. Zimnowoda-Krajewska (red.), *Badania architektoniczne. Historia i perspektywy rozwoju*, Bernardinum, Toruń 2015, 215–225.
- [20] Chrzanowska A., Starzewska M., Ziomecka A., Pokora J., Zlat M., *Oleśnica, Bierutów i okolice*, „Katalog zabytków sztuki w Polsce”, t. 4, z. 1, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1983.
- [21] Sinapius J., *Schlesischer Curiositäten, Erste Vorstellung, Darinnen die ansehnlichen Geschlechter Des Schlesischen Adels, Mit Erzählung Des Ursprungs, der Wappen, Genealogien der qualifizirtesten Cavaliere, der Stamm-Häuser und Güter beschrieben [...]*, in der Fleischerischen Druckerei, Leipzig 1720.
- [22] Macek P., Razim V. (red.), *Zkoumání historických staveb*. NPÚ, ÚOP středních Čech, Praha 2011.
- [23] Beránek J., Macek P., Pařízková-Čevonová J. et al., *Metodika stavebněhistorického průzkumu*, „Odborné a metodické publikace”, sv. 70, Národní památkový ústav, generální ředitelství, Praha 2015.
- [24] Blácha J., Jesenský V., Macek P., Razim V., Sommer J., Veselý J., *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*, „Odborné a metodické publikace”, sv. 31, Národní Památkový Ústav, Praha 2005.
- [25] Kwaśniewski A., *Kwerenda archiwaliów i publikacji nt. zamku i arealu zamkowego w Karłowicach*, Wrocław 2014, [mpis w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Opolu].
- [26] Kwaśniewski A., *Zamek w Karłowicach: badania architektoniczne i badania stratygrafii tynków*, Wrocław 2014, [mpis w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Opolu].
- [27] Kwaśniewski A., *Zamek Niesytino w Płoninie (pow. jaworski): Kwerenda oraz krytyczna analiza źródeł i opracowań. Wyniki wstępnych badań terenowych. Konkluzje nt. przemian własności i przekształceń arealu zamkowego*, Wrocław 2015, [mpis w Dolnośląskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków, Delegatura w Legnicy].
- [28] Kwaśniewski A., *Zamek Świny (pow. jaworski): Kwerenda oraz krytyczna analiza źródeł i opracowań nt. historii i architektury rezydencji. Konkluzje badawcze nt. przekształceń zamku i arealu zamkowego*, Wrocław 2016, [mpis w Dolnośląskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków, Delegatura w Legnicy].
- [29] Kwaśniewski A., *Polskie podejście do waloru autentyzmu zabytków architektury*, [w:] E. Łuzyniecka (red.), *Dziedzictwo architektoniczne. Rekonstrukcje i badania obiektów zabytkowych*, Oficyna Wydawnicza PWR, Wrocław 2017, 6–22.
- [30] Krawczyk J., *Dialog z tradycją w konserwatorstwie – koncepcja zabytkoznawczej analizy wartościującej*, „Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo” 2013, 44, 507–529.
- [31] Bogdanowski J., *Metoda jednostek i wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych (JARK-WAK) w studiach i projektowaniu (podstawowe wiadomości): pomoc dydaktyczna*, Wydawnictwo PK, Kraków 1999.
- [32] Kwaśniewski A., Dworniczak Ł., *Studia i analizy krajobrazu kulturowego w rejonie zamku Świny (pow. jaworski)*, Wrocław 2016, [mpis w Dolnośląskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków, Delegatura w Legnicy].

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest problematyce jakości prowadzonych w Polsce badań historyczno-architektonicznych służących poznaniu i wartościowaniu budowli historycznych. Autor charakteryzuje dwa rodzaje prac: „poznawcze” – prowadzone w ramach działalności ośrodków akademickich i poddane rygorom pracy naukowej, oraz „biznesowe” – realizowane w ramach zleceń komercyjnych na potrzeby konserwacji i adaptacji zabytków, z rzadka weryfikowane przez środowisko naukowe. Wskazuje na brak precyzyjnych regulacji prawnych obligujących autorów prac do definiowania celów, zakresu i metod pracy, do właściwego sposobu prowadzenia studiów historycznych i dokumentowania prac terenowych, do obiektywizmu przy ustalaniu wniosków konserwatorskich. Postulując konieczność standaryzacji badań historyczno-architektonicznych, autor stawia za wzór instrukcje obowiązujące w Republice Czeskiej – usankcjonowane ministerialnymi certyfikatami i respektowane przez historyków architektury i konserwatorów podejmujących prace przedprojektowe. Rozwiązania czeskie oraz własne doświadczenia zawodowe posłużyły do sformułowania metodologicznych wymogów odnośnie do zawartości i układu treści raportu z badań. Postulowany standard obejmuje m.in. sposób dochodzenia do wniosków konserwatorskich na drodze metodycznej analizy wartości zabytkowych. W artykule autor wskazuje na kluczowe w badaniach historyczno-architektonicznych znaczenie pojęcia „kontekst” – tylko poprzez rozpoznanie historycznych kontekstów budowli (społecznego, funkcjonalnego, krajobrazowego) można objaśnić genezę i sens jej przemian, postrzegać obiekt budowlany w relacji z jego historycznym otoczeniem, zauważać ogół wartości zabytku.

Słowa kluczowe: badania historyczno-architektoniczne, metodologia, ochrona zabytków

Abstract

The article presents the issue of the quality of architectural history research in Poland. According to the author, two types of research can be distinguished. “Cognitive” research work is conducted as part of the activities of academic centers and is usually evaluated by the scientific community, the “business” one is conducted as part of a commercial assignment related to conservation and adaptation and usually without any scientific verification. Postulating the need for standardization of architectural history research, the author formulates, as a model, the instructions that are valid in the Czech Republic and respected by architectural historians and conservators. He proposes his own standard of content and layout of the research report and methodical analysis of historic values. In the article, the author indicates the key meaning of the term “context”. If historical contexts are not understood (social, functional, landscape etc.), then it is not possible to understand the genesis and sense of the building and its real value.

Key words: architectural history research, methodology, heritage protection